

IZVENALPSKE PLANINE NA SLOVENSKEM

ANTON MELIK

Takoj v zveščku na j. zagledamo, da imamo o teh valatih značil-
nostih planin v izvenalpskih predelih Slovenije do sedaj še zelo
malo dokazanega, pa da so za boljše, preciznejše opredelitev niko
potrebne še nadaljnje preiskave. Vendar kar že do sedaj vemo, nas
upravičuje, da govorimo o izvenalpskih planinah na Slovenskem.
Preden se spopademo s raziskovanjem o gospodarski strukturi teh
izvenalpskih planin, je potrebno, da si najprej napravimo pregled,
kje vse so po dedovanju pasca namajna bila take planine. Če bomo
le ugotovili, ne mislino, da je s tem pravlina stvar že razre-
šena, vendar namre, da je treba v nadaljnjem raziskovanju
glavno šolo dognati. To glavno točko so dognanja, kaj so se gospo-
darski vsebin predstavljale te planine in kakšno vlogo so jim
tuhli, kako so jih uporabljali in kdaj kakšno vlogo so imeli na
njih, ali le drobnice ali tudi govedo ter konje, ali pa tudi ovce,
ki jih v namernih raziskavah vidimo le daleč od doma, v nekaterih
vzhodnih v Alpah. Naš pregled domnevamo, da bo pokazal, da so
v izvenalpskih predelih Slovenije imele take planine v nekaterih
lokalnih legah v ovrhah določa področja, ki
lega hribovja, da so njih ni bilo mnogo, vendar so bile
tako, da bi bili pastirji gonili živino vseh vrst, pa tudi ovce, pa
domov, pa naslednje jutro zopet na vrata, kar je bilo značilno za
planin je takšna, da moramo za tedaj veljavno opredelitev
vseh vrst živine ter pastirjev na gorskih planinah, ki so
so planinam podobni poselni pašniki, vendar so imeli v njih
povožni in prično, da so je živina postala bolj ali manj

Nekatera znamenja kažejo, da je moralo biti planinsko gospodarstvo po Slovenskem razširjeno in uporabljano tudi izven Alp, blizu visokogorskih predelov, a tudi daleč od njih. S planinami mislimo tisti način kmetijskega gospodarjenja, ki za živinorejske potrebe izkorišča obsežnejše ravne površine v večji ali manjši oddaljenosti od naselja, vsekakor pa v tolikšni daljavi, da živine ni mogoče goniti vsak dan na pašo pa spet domov, marveč je bilo potrebno, da je ostala tamkaj na paši po več tednov ali mesecev skupaj, pa da so bile zanjo posebne hlevske ali vsaj varovalne naprave ter poseben pastir. To so tisti pogoji paše, ki pomenijo bistvene poteze gospodarskega pojma planine.

Takoj v začetku naj naglasimo, da imamo o teh važnih značilnostih planin v izvenalpskih predelih Slovenije do sedaj še zelo malo dognanega, pa da so za boljšo, preciznejše opredeljeno sliko potrebne še nadaljnje proučitve. Vendar kar že do sedaj vemo, nas upravičuje, da govorimo o izvenalpskih planinah na Slovenskem.

Preden se spustimo v razglabljanje o gospodarski strukturi teh izvenalpskih planin, je najboljšo, da si najprej napravimo pregled, kje vse so po dosedanem našem znanju bile take planine. Ko bomo to ugotavljali, ne mislimo, da je s tem poglavitna stvar že opravljena, temveč menimo, da je treba v nadaljnjem raziskavanju glavno šele dognati. To glavno, to pa so dognanja, kaj so po gospodarski vsebini predstavljale te planine, iz katerih vasi so jih uporabljali, kako so jih uporabljali in kdaj. Kakšno živino so pasli na njih, ali le drobnico ali tudi govedo ter konje, pa morebiti prašiče, ki jih v neznatnih množinah vidimo še danes celo na visokih planinah v Alpah. Naš pregled domnevanih ali že ugotovljenih planin v izvenalpskih predelih Slovenije nam kaže, da so se nahajale v takšnih legah v ovršnih delih sredogorja in po najvišjih hrbtih našega hribovja, da na njih ni bilo mogoče pasti iz doline, to se pravi, tako, da bi bili pastirji gonili živino vsak večer z gorskih pašnikov domov, pa naslednje jutro zopet na višave. Ne, položaj vseh teh planin je takšen, da moramo za trdno računati s trajnejšim zadrževanjem živine ter pastirjev na gorskih pašnikih. Celo tamkaj, kjer so planinam podobni poletni pašniki ugotovljeni za nizke lege, je povečini izpričano, da se je živina pasla čez poletje za daljšo dobo.

A za Primorje se nam razodevajo še bolj zanimiva dognanja, tako rekoč nekdanje pastirske in živinske selitve skozi vse leto.

V naslednjem smo zbrali nekaj orografskih ter krajevnih imen, ki pomenijo planine, in sicer na najlažji način, s pomočjo topografskih kart za slovenske predele. Podčrtati je treba, da pri tem nismo upoštevali zemljiških imen, pač zato ne, ker je to poseben posel, ki zahteva ogromnega dela. A že po topografskih kartah je obilo bodisi topografskih imen za sedanja naselja, bodisi orografskih imen v označbah za neposeljena področja. Takšna imena vidimo največ po višjih položajih, po hribovih in sredogoskih vrheh, a tudi v nižjih legah, pa celo po ravnem nizko spodaj v nižavi.

Najustrezneje se nam zdi, da razmotrivanje o nekdanjih izvenalpskih planinah, v obliki ugotavljanja njihovega nekdanjega obstoja, začnemo v Cerkljanskem in Škofjeloškem hribovju. Tu imamo še danes najtesnejšo povezavo med alpskim ter izvenalpskim planinskim gospodarstvom (prim. Melik, Planine v Julijskih Alpah, 1, str. 202). V tem področju so tudi tisti kraji, kjer so bile v zgodovinskih listinah najbolj zgodaj imenovane ter posebej navedene planine. Mislimo s tem na Pečano, na planino na Ratitovcu, ki se imenuje v označbi meje Škofjeloškega brižinskega posestva fevdalne dobe. Pri tèm naj omenimo v stvarnem pogledu, kar se tiče imena Pečana, da ni treba, da bi bilo to ime le takratna označba namesto kesnejšega Ratitovca, temveč se zdi, da je v zvezi, namreč v genetični toponomastični zvezi z zelo starim imenom za golo skalno gorovje. V mnogih krajih v Cerkljanskih in Škofjeloških hribovih, na primer okrog Kojce, v Bukovem, pravijo spodnjim Bohinjskim goram, ki kažejo tudi na južno stran svoje golo skalnato vrhovje, »v Pečeh«. Vsekakor izhaja tudi ime Pečana iz te splošne označbe, morebiti sprva v obliki Pečanja planina.

V Škofjeloško-Cerkljanskem hribovju je tisto področje, pravimo, kjer so še danes najbolj povezane alpske in izvenalpske planine. Saj imamo tu še planine na Blegošu, pa na Poreznu in celo na južni strani spodnje Baške doline v predgorju, planine »na Vojškéh«, med Spodnjo Tribušo in Vojskim (1, str. 202).

Zgodovinski viri nam tu že zelo zgodaj presenetljivo določno govorijo o planinah. V darovalni listini za brižinske škofe iz leta 973 se zelo vidno dela razloček med izrazoma *alpes* in *montes*, kar, mislim, ni samo stilistična stvar, temveč pomeni razlikovanje med planinami ter gorami.* Prva darilna listina iz leta 973 govori o *alpam Bosangam* (Kos. F., Gradivo II, str. 338), a druga »*usque ad Bocsanam ipsasque alpes Bocsanam et sic ad fines earundem alpium*« (F. Kos, Gradivo II, str. 340). V istih listinah govori pred tem mestom in za njim o *montes*, a nikjer drugod o *alpes*, zato se zdi precej za

* Čeprav vem, da se označbe *montes*, *alpes* itd. uporabljajo različno v raznih dobah in se zamenjavajo, imam vendarle vtis, da se tu, v tej listini, po smislu rabijo v dveh različnih pomenih.

gotovo, da teh dveh izrazov tu ne smemo zamenjavati, marveč da so prvo — gore, čisto navadne gore, a drugo — planine, In sicer seveda planine v gospodarskem smislu besede. Tako je to mesto razumel tudi P. Blaznik (Kolonizacija Selške doline, str. 15); prevajati z Alpe (Gradivo II, str. 339) se ne zdi ustrezno.

Če smo s tem tolmačenjem na pravi poti, se pokaže kot evidentno, da je darovano ozemlje obsegalo še planine do povirja Sorrice, kakor misli tudi P. Blaznik (4, 15).

Pustimo za enkrat tekst darilnih listin ob strani in predstavimo se kar v sredo naših razmotrivanj o nekdanjih izvenalpskih planinah na Slovenskem. Zgodovinske proučitve kolonizacije Selške doline so pokazale, da so ozemlje Davče in višave okrog nje poselili šele v XVI. stoletju. Ozemlje novokoloniziranega področja se dosledno v listinah označuje kot Alls, kar je ime nemških kolonistov, nastalo iz Alpes in Alps (Blaznik 4, str. 87 sl.). To je zelo važna ugotovitev, ki nam pripoveduje, da so ozemlje, ki so ga v XVI. stoletju naselili novi rovtarji, dotlej uporabljali kot planino. Domovi Davčarjev, ki so povsod raztreseni v samotnih kmetijah ali vsaj v obliki, ki jo označujemo kot razloženo naseljenost, segajo navzgor nekako do 1000 m, redki najvišji še do okrog 1100 m. Na podoben način so nekako v isti dobi, če ne že za spoznanje prej, poselili rovtarji višave v bližini okrog Porezna in Blegoša. Na vzhodni strani Porezna se posebej imenuje planina z imenom Slovenja planina — Wind Albn (Blaznik 4, 86). Na južno stran od gora Porezen-Blegoš se razprostirajo prav tako kesno s samotnimi kmetijami poseljene višave, ki se imenujejo z značilnim imenom Novaki (Gorenji in Dolenji), a na južnem koncu tega visokega ozemlja stoji v gruči vasica, ki spet obrača nase pozornost z značilnim imenom Planina, v nadmorski višini samo 551 m. Toda ta Planina je po tlorčtu starejše naselje in se imenuje že 1315 (6, 79).

Vtis imam, da so sprva vse to višavsko ozemlje okrog Porezna in Blegoša imenovali »planine«, a brižinski kolonisti Alps, Alls, pa da so jih zares iz bližnjih vasi izkoriščali za planine, to se pravi za planinsko pašo. Šele mnogo kesneje so se začeli v sprva samo planinskem območju naseljevati rovtarji. Kako so se naseljevali rovtarji, ali na prvotnem planinskem površju, ali pa so za naselitev in za njive napravili nove krčevine v gozdu, to je posebno vprašanje. Pozabiti ne smemo pri tem, da so imeli v starih časih v nižjih planinah obilo planinskih njiv, ki so jih obdelovali čez poletje. O tem se mnogo poroča v starih listinah za zahodne Alpe in še danes imajo planinske njive v najzahodnejšem delu slovenskih alpskih planin, v Bohinju, v Trenti in sploh v visokem Posočju, pa v Ukvah v Kanalski dolini (1; 8; 9). Nemara bodo mogle nadaljnje proučitve razodeti iz našega urbarialnega gradiva še potrebne podrobnosti in sploh prinesiti dokumentacije o vsem tem, saj je očitno, da je uredba planinskih njiv segala vsaj še v zahodno slovensko ozemlje.

Drugo dejstvo, na katerega kaže opozoriti tudi v tej zvezi, pa so sledovi prehoda iz planine v stalno poseljeno naselje, kakor ga vidimo na primer v Bohinju v vaseh Koprivnik in Gorjuše. Tam so med kmetijami, ki so vse razmeščene po sistemu razložene naseljenosti — podobno kakor v Davči — še ostale planinske njive, pa planinski rovti kmetov iz doline. Da so te vasi nastale iz prvotne planine, je evidentno (prim. Melik, 9; 8; 1). Če te izkušnje prenesemo na višave okrog Porezna in Blegoša, nam bo tudi razvoj v Davčo in druge trajno poseljene gorske vasi docela razumljiv.

Morda bi se smeli ob tem še enkrat dotakniti navedb v darilnih listinah iz leta 973. V drugem od obeh dokumentnih tekstov je zapisano »et sic ad fines earundem alpium, deinde ubi rivulus Cotabla originem summit«. Kaj pa, če pomeni to besedilo — kratkomalo označbo vseh teh planin, ki so se od »alpes Bocsanam« nadaljevale okrog Porezna in Blegoša, kjer je šele bil njihov konec. S tem tolmačenjem bi se ujemalo, da darilna listina prav tu povzame spet topografsko označevanje z izvirkom Hotaveljskega potoka, ki izvira — po navedbah F. Kosa (Gradivo II, str. 339) — pod Mladim vrhom 1370 m. Imena Mladi vrh, Stari vrh in podobno Koprivnik 1389 m za danes docela gozdno pokrajino vzbujajo pozornost. Takšna imena poznamo sicer največ iz vinogradniških krajev in goric, kjer imamo mlade in stare gore ali vrhove. V sredogorju med Soro in Sorico vinogradi ne pridejo v poštev, pač pa se nam združijo takoj z našo predstavo o toponomastiki v planinskih področjih, kjer na novo izkrčijo jaso v gori, za kar se udomači ime »Mladi vrh«, izkrčijo seveda samo za trato, pašo ali košnjo ali obe skupaj, ker za njive je že absolutno previsoko. Tudi Koprivnike imamo v planinskih predelih.

V ostalih delih Cerkljanskega in Škofjeloškega hribovja je manj znamenj, ki bi govorila o nekdanjem planinskem gospodarjenju. Nanje naletimo bolj v robnih področjih. Na planoti Vojskega ima eden od najvišjih plečatih vrhov ime Planinica 1152 m, blizu tam, kjer imajo kmetje iz tolminskih vasi še danes svoje planine.

Razvodni hrbet, ki loči Poljansko dolino od povodja rečic, tekočih v Barsko kotlino, in ki doseže v vrhu Pasji raven največjo višino 1050 m, se zdi, da ima neke znake nekdanjega planinskega gospodarjenja. Predvsem je tu prečni hrbet, ki ima značilno ime Ovčji hrib (934—800 m) z nekaj samotnih kmetij, razpostavljenih na redko po širokem slemenu. Na južnem koncu, ob prehodu v znani preval Suhi dol 689 m, stoji vas Planina 797 m visoko, največ iz raztresenih kmetijskih domačij. Pasji raven sam, ki je dejansko široko zaobljeni najvišji vrh, se zdi s svojim imenom najbolj razumljiv, če si ga mislimo zvezanega z razgledno postojanko pastirske čuvske staje.

V gorskem svetu med Žirmi ter Idrijo je Jarčja dolina, ki bi mogla pomeniti topografsko ime iz planinskega gospodarjenja. Nad njo se vzdiguje najvišja gora Prapretno brdo 1006 m, ki vsekakor

ni poimenovanje v prirodni pokrajini. Na jugovzhodnem robu prostrane planote okrog Ledin je Govejek s kmetijami med 750 in 800 m.

Na južnem nadaljevanju te planote, ki se včasih imenuje (Seidl) po Jeličnem vrhu, je naselje in majhna župna cerkev z imenom Gora, vse pa je poseljeno s samimi samotnimi kmetijami, očitno v zelo kasni dobi. Na ta primer se še vrnemo v zvezi z imenom Gora.

V visokem svetu med Vrhniko ter Rovtami in severno od tod imamo na široko vidno Zaplano 809 m visoko, ter tik zahodno od nje vas Zaplano, nekako sto metrov manj visoko. Ime je dano od vrhniške strani, kakor nam zgovorno pripoveduje vmesno gorsko ime Planina okrog Špice 735 m. Tudi tod so pretežno raztresene samotne kmetije, a vmes med njimi Travni vrh 685 m. Južno od Rovt je še en hrib Planina, visok 718 m, sredi samotnih kmetij s skupnim imenom Planina, na severno stran pa Hlevni vrh 666 m ter zraven njega Prapretno brdo 720 m nad izvirkom Sore, a malo dalje, za Tremi kralji 884 m, še Hlevišče, nekaj nad 700 m. Da se je moralo uveljavljati planinsko gospodarstvo v višavah med Vrhniko, Logatcem ter Žirmi, se zdi po teh imenih zelo verjetno.

Višave okrog Krima imajo primeroma zelo malo znamenj, ki bi pripovedovala o nekdanjih planinah. Na severnih straneh mogočnega gorskega sklopa, ki doseže v vrhu Krima 1107 m, imamo majhno vasico Planinico, docela osamljeno sredi gozdov, ampak ob prostrani travni jasi, očitno jako mlado naselbino, ki pa ima dandanes le še eno hišo, samo 575 m nadmorske višine. Na borovniški strani se je sredi gozdov blizu Pekla ohranilo orografsko ime Planine, 862 m visoko. Nad Gorenjim Igom je hrib Travnik 728 m, vzhodno ob Mokrcu so Senožeti. Podoba je, da je v Krimu gorska kotlina Rakitne, okrog 800 m nad morjem, sprva služila dolincem za planino, saj je s svojimi vodami v kraškem svetu, z obsežnimi planimi, docela ravnimi ali vsaj le rahlo vegastimi površinami kakor nalašč vabila za planinske pašnike. Seveda pa bo treba dokumentacijo o tem poiskati še v starih zapiskih, če jih bo sploh mogoče najti za daljne fevdalne čase. Danes moremo kot indice za to domnevo navesti samo presenetljivo dejstvo, da Rakitna kljub širokim ploskvam ni enotna vas, marveč da sestoji, kakor v šali radi pripominjajo domačini, »iz devet vasi ter treh hiš«. V majhnih razloženim zaselkom podobnih skupinah so domovi razpostavljeni okrog in okrog po robu kotlinice; to je docela ista slika, kakor se nam kaže v Bohinju na Koprivniku, ki se je razvil iz nekdanje planine. Koristno je, da si še prikličemo za primerjavo sliko z Bloške planote: na Blokah vidimo domala v istih nadmorskih višinah, na širokih ravnih površinah, samo trdno sklenjene vasi, nikjer Rakitni podobnega razloženega naselja. In za Bloke je očitno, da je bila planota že zelo zgodaj naseljena, in sicer na gospodarski osnovi tudi poljedelstva, ne le živinoreje, kaj šele planinskega gospodarjenja.

Kakor se naslanja Škofjeloško-Cerkljansko hribovje na Julijske Alpe, tako podobno se drži Kamniških Alp na jugovzhodu Posavsko hribovje. In tudi tu so sledovi starega planinskega gospodarstva najmočnejši v najvišjem obalpskem svetu. Tu je poleg Kuma najvišja gora Posavskega hribovja Velika Planina z višino 1206 m, imenovana Čemšeniška planina. To je v zračni črti komaj dobrih 10 km od Menine, na kateri so imeli Tuhinjeci že od nekdaj obilne planine (Čerček, 2), vmes je področje Trojan, ki je živahno posredovalo promet. Ni čuda, da so imeli tudi na teh najvišjih gorah urejene planine, kakor moremo sklepati po orografskih imenih. Blizu Čemšeniške planine je Sveta planina, pa ob njej vasica Planina; vse to planinsko ozemlje se naslanja na najvišji vrh Javor 1131 m, a novo ime je dobilo očitvidno šele kasneje po cerkvi v višino 985 m in ga je danes spet zamenjalo za Partizanski vrh. Značilno je, da se tudi gorski hrbet v bližini starodavnih Vač imenuje Sveta planina, z znanim vrhom Sveta gora 849 m, z vrhom Kobiljek 919 m na vzhodnem koncu. — Na vzhodnem koncu Velike ali Čemšeniške planine je Mala planina, ob potoku Konjšici. Še malo naprej proti vzhodu je Reška planina 910 m, tik nad kraji Mala Reka, Velika Reka, kjer drži skozi stara pot od Savinjske doline skozi Prebold (Preval?) na Trbovlje in k Savi. Še dalje na vzhod je Mrzlica, visoka 1119 m, z vasico enakega imena okrog 800 m visoko. V primerjavi z gorskimi vrhovi na zahodu se tu vsiljuje domneva, da se je ime razvilo iz prvotne Mrzle planine, pa kasneje skrajšalo v Mrzlico. Na takšno domnevo nas navaja dejstvo, da imamo na več krajih orografska imena Mrzla planina ali podobno Ozebnik, Ozebojca itd., kar se po svojem izvoru najbolj ujema s pomembnostjo za živinorejca in pastirja.

Ob dominantni gori južno od Celja, ob Tolstem vrhu 838 m, je mala vasica Planinica, okrog 750 m visoko; s svojim imenom nam sugerira predstavo, da je Tolsti vrh sprva služil za planinsko pašo. Malo vzhodneje je v istem hribovskem področju vasica Mrzla planina nekako 700 m visoko. Še vzhodneje, ob Kalobju, je prav tako vasica Planinica, komaj 600 m visoko, a med Šmarjem in Rudenco še ena Planinica, še pod 451 m.

Tudi v gorski skupini Bohorja imamo imena podobnega značaja. Ob glavnem gorskem hrbtu vidimo vas Mrzlo planino, okrog 800 m visoko, a brž zraven kraj Travniki enake višine. V osredju Bohorja sta Mali in Veliki Kropivnik, dva docela z gozdom zarasla vrhova, z višinami nad 900 m. Na severni strani pod Bohorjem, v znamenitem razvodju med pritoki Savinje, Sotle in Save, stoji pod stari gradom, sedaj v razvalinah, znani kraj Planina, ki je v fevdalnih časih dobil ime in gospodarski značaj trga ter ga ohranil do naših časov. Nekdanji trg Planina ima nadmorsko višino samo 588 m. Vzhodno od njega stoji na dobrih sto metrov višjem, dokaj širokem hrbtu Planinska vas. Podoba je, da je za planino služil ta širši in višji gorski hrbet, ki mu pripada tudi brdo z razvalinami starega

Planinskega gradu (Montpreis), pa da je po njem fevdalni trg Planina dobil svoje ime.

Na Dolenjskem bi pričakovali planine predvsem v območju Kuma, 1219 m, najvišje gore Posavskega hribovja. Dejansko pa je ohranjenih tu malo ustreznih topografskih imen, kolikor moremo soditi po topografskih kartah. Na zahodno stran od Kuma, neposredno nad Savsko dolino, imamo v nadmorski višini 600 m malo vasico Planino, nekaj kilometrov zračne črte odtoč proti zahodu pa vas Konjšico, 489 m visoko, tik nad Savsko dolino.

V prehodu med Posavskim hribovjem ter dolenjskimi visokimi planotami vidimo v višinah nad Višnjo goro malo vasico Planino, okrog 660 m visoko. Če smemo v to zvezo šteti tudi ime vasi Volavlje, je treba preiskusiti s natančnejšo dokumentacijo. V hribih tik zahodno od Jančjega je Kosivna raven, a na vzhodno stran so kraji na vrhah s čudnimi imeni Tuji Grm, Mala Dolga Noga, Golišče, Mala in Velika Štanga, Dolgo Brdce, Poljana, Prežganje, Trebeljevo in nemara še kaj.

Na spodnjem Dolenjskem je sledov nekdanjih planin v toponomastiki jako malo, kakor tudi v tej nizki pokrajini ni drugače pričakovati. Vendar brez njih celo tu nismo. V ne visokem hribovju med Savo, spodnjo Mirno ter Krškim poljem nas presenetijo mala vasica Planina, le 382 m visoko, že ob vinogradnem področju Krških gor. Preseneča, da niti v široki Radulji, do 600 m visoki planoti, ni toponomastičnih sledov planinskega gospodarjenja iz preteklosti. Tudi v Mali gori jih ni opaziti, a v Veliki gori obrača pozornost nase prostrana Travna gora nad zgornjo Ribniško dolino. Pač pa pripoveduje tradicija, da je bila soseska Loškega potoka nekdanja planina Loža, to se pravi, vasi iz Loške doline. Ali je ljudsko izročilo sklevalo na to po imenu Loškega potoka, ki pomeni vedno celotno sosesko z vsemi vasmami skupaj, a nikakor kako posamezno vas, znamenja, da je sprva potok, v tej zakraseli pokrajini izjema, zadoščal za poimenovanje. Na široko okrog naselij Loškega potoka je gozd izkrčen in se razprostirajo travnate, pa obenem kamnite planjave, kjer se prav zlahka zamislimo v položaj, da so bile vse te površine — pašniki. Tudi imena krajev kažejo po veliki večini na prirodna dejstva površja kot osnove za poimenovanje: Bela voda, Travnik, Retje, Hrib, Mali log, Trata. Nenaseljen kraj je Repišče 1036 m, Kozji vrh 949 m, pa že imenovana Travnica gora na vzhodnem robu. Tudi na te kraje se še vrnemo v zvezi z imenom »gora«.

Na Gorjancih bi pričakovali kaj več znamenj o nekdanjem planinskem gospodarjenju. Pa jih je zelo malo. V vzhodnem delu je na glavni planoti, 705 m nad morjem, vasica Planina, a na več krajih se ob pogostem imenu Ravna gora ter Ravnica spominjamo, da najbrž ne eno ne drugo ni dano samo zaradi geomorfološkega značaja, temveč tudi in nemara v glavnem zaradi prikladnosti za kmetijsko gospodarsko izrabo. Tudi v zahodnem najvišjem delu Gorjancev, kjer Trdinov vrh doseže 1181 m, manjkajo toponoma-

stični sledovi nekdanjega planinstva, dasi vidimo tu prav v vrhove segajoče košeninice, ki jih iz nižjih vasi hodijo kositi vsako leto. Verjetno se zdi, da so tu marsikakšno planjo nekdanjih planinskih trat prevzeli Uskoki ter jo spremenili v kulturne kmetijske površine.

Tudi znameniti Kočevski Rog, ki prav tako spada med najvišja dolenjska pogorja, dosežajoč 1100 m, v Mirni gori pa 1048 m, ima le malo toponomastičnih sledov o planinah. S svojo raztrgano, kraško razorano skalnato površino je res prikladen skoro samo za gozd, ki ga še danes prekriva domala v celoti. Kar je krčevin v njem, so zelo malo obsežne. Vendar imamo tudi tu, tik južnovzhodno pod Mirno goro, vas Planino, po kočevarsko Alben, 737 m visoko. Zraven nje je Konjski hrib, pa Zajčji hrib, a na južnozahodni strani obsežni hrib Ovčjak z vasico Ovčjak 680 m. Tu pač ne more biti dvoma, da je bilo sprva planinsko področje, uporabljeno najbrž od belokrajinske strani, iz belokrajinskih vasi, ki se začenjajo komaj 3 do 5 km proti vzhodu med Semičem ter Dobljčami pri Črnomlju.

Malo zahodneje od tega starega planinskega področja je nekoliko znatnejša kraška kotanja, spominjajoča na kraško polje, kjer stoje vasi Koprivnik, Hrib ter Gorenja Loka, 594—626 m visoko.

Sicer pa Kočevsko nima imen, ki bi ob njih mogli sklepati na nekdanje planine. Šele ob dolini zgornje Kolpe se pojavijo znova. Tu imajo prisojna južnozahodna pobočja Borovške gore in Krempe ime Planina. V nadaljevanju iste prisojne strani Kolpske doline imamo na vrhu v koncu suhe Dragarske doline nekdanji kočevski vasi Trava (Obergrass) ter Srednja vas (Mittergrass) poseljeni šele v 16. stoletju (11, 51) (»Bajte«). V pobočju pod njo nasproti Čabru, vidimo vasico Podplanina (Planina, Alben avstrijskih repertorijev). Očitno je, da se tu toponomastično enači trava s planino. — V nadaljevanju iste proge proti SZ vidimo ob Prezidu znani Kozji vrh 945 m, a v nadaljnjem v smeri na Ložki potok vasico Ograjo in še malo naprej, brdo Na Stajah 920 m.

Naj na tem mestu malo anticipiramo in pripomnimo, da se prav v prehodnem področju med Dolenjsko in Notranjsko uveljavlja tudi primorska označba za planine, v obliki »gora«, pa da so, kakor zelo zelo kaže, v tem smislu poimenovani kraji Gora nad Sodražico, Travna gora in nemara še katera od Gorá. O tem pa več malo kesneje.

Nekoliko se nam je treba pomuditi še ob Pohorskem Podravju, zlasti ob Pohorju, ki je njega najvišja in najmasivnejša gorska enota. Kako je bilo s planinami tukaj? Danes vemo, da današnje čase Pohorje sploh nima pravih planin s planinskimi naselji poletnega pastirskega bivanja, kakor so značilne za naše visoke Alpe. A kako je bilo nekdanj? Saj je znano, da so v Pohorskem Podravju nekdanj gojili zelo velike množine živine, predvsem ovac.

Janez Koprivnik v svoji monografiji govori o planinah na Pohorju kakor samoobsebi umevni stvari. Pripoveduje: »Vole in mlado

živino kaj radi dajejo v planino na pašo. Tukaj se pasejo po graščinskih pašnikih in goličavah vse poletje črede, ki štejejo po 100 do 150 glav. Za pašo se plača določena pašnina, pastirju varovnina... Mnogo krme dobijo pohorski kmetje s planine. Graščine namreč oddajajo posestnikom košnjo po travnatih ravninah na hrbtu. ...Spravljanje planinskega sena je sicer mudno in sitno delo, košnja med štori je težavna...« (Koprivnik, Pohorje, str. 84.)

Koprivnik govori tu o planinskem gospodarstvu na Pohorju samo v zvezi s fevdalno veleposestjo, a nič o planinah, ki bi bile kmetijska last, bodisi individualno ali privatno, bodisi v obliki planinskih srenj, kakor so se tako dobro ohranile do naših časov v visokih naših Alpah. Podoba je, da jih res ni bilo. Pohorje je mlado, kesno naseljeno področje, ki se je najbrž poselilo šele primeroma pozno, nemara šele nekako od XIII. ali XIV. stoletja dalje; bržkone so bili poprej naseljeni samo posamezni predeli, zlasti na zunanjem robu na vzhodu in jugovzhodu, pač v nižjih legah, okrog Šmartna, Tinj in še kje. Poselitev se je izvršila v obliki samotnih kmetij, ki imajo praviloma vse svoje zemljišče v celkih. To oboje pa je takšne narave, da ne pospešujejo planinskega gospodarstva, ki ga v Slovenskih visokih Alpah vidimo najboljše razvitega tamkaj, kjer izhaja in je izhajalo iz močnih sklenjenih vasi v dolini. Zgodovinski viri pripovedujejo, da so v nekaterih krajih na Pohorju podpirali naseljevanje in gospodarjeje v obliki švajg, to se pravi forsiranje kmetij docela živinorejskega značaja, zlasti v višjih legah. Takšne švajge se navajajo za področja na severozahodu, bodisi po večjih višinah, kakor tudi po nižjih kopah na S ter SV (Gstirner, 14).

Krajevna in orografska imena, ki kažejo na nekdanje planine, so na Pohorju maloštevilna, vsaj kolikor je mogoče presoditi brez drobnih krajevnih proučevanj, samo na osnovi topografskih kart in pač ne dovolj na gosto izvedenih terenskih ogledov. Na sredi Pohorja vidimo obsežen gorski hrbet Planinka, spadajoč med najvišje kope; na njem vidimo na sredji Volovsko planjico, med vrhoma 1529 in 1534 m. Od glavnega pogorja na južnozahodno stran se vleče Glažutska planina, na katere vrhu vidimo Volovico 1458 m. Orografske ime Planina vidimo južno od Vuzenice, v široko položenih severnih pobočjih Male Kope. Nedvomno bo drobna krajevna raziskava našla še marsikatero topografsko ime, spominjajoče na nekdanje planine. Tudi moramo računati z verjetnostjo, da je marsikakšno tako ime skrito med orografskimi in krajevnimi ali kmetijskimi imeni, ki imajo svojski pomen, temelječ v krajevni govorici dialektičnega značaja, tako da se nam šele pri intenzivnejši proučitvi razodene kot kažipot za sledove starega planinskega gospodarstva. Da so nekdanj pasli po pohorskih kopah in hrbtih več nego dandanes, o tem nam govori tudi značaj vegetacije. Ker vidimo na sosednji Uršlji gori, pa na Kamnu prirodno zgornjo mejo gozda šele v nadmorskih višinah okrog 1650 m (8, 38), smo napravili zaključek, da pohorski najvišji vrhovi še ne dosežajo naravne

zgornje meje gozdne rasti, temveč da je tudi tu planinsko pastirstvo preredito gozd ter s sekanjem ustvarilo trate v najvišjih legah. Zanesljivejše in izčrpnije poglede v razvoj planinskega gospodarstva na Pohorju pa bodo mogle dati šele drobne proučitve.

Pohorsko Podravje in z njim Pohorje samo je del Alp, dasi je nižje od naših visokogorskih skupin. Pravzaprav tedaj ne gre, da bi uvrščali v izvenalpske planine ta sredogorski svet. A vendar je iz raznih vzrokov kazalo, pritegniti tudi Pohorje v diskusijo o izvenalpskih planinah, saj po svojem prirodnem in razvojnogospodarskem značaju bolj spada k njim nego k pravim alpskim planinam.

Geografska razprostranjenost orografskih in topografskih imen po planinah nam je pokazala, da so koncentrirana najbolj na predalpsko hribovje, bodisi v Cerkljanskem in Škofjeloškem kakor tudi v Posavskem hribovju, in sicer, kakor je bilo pričakovati, najbolj v višjih legah, predvsem na vrhah. Na splošno se z oddaljevanjem od bližine Alp njihova množina zmanjšuje. Le redkeje jih vidimo z oddaljevanjem na Notranjsko, na Dolenjsko ter na Štajersko. Posebno se opazi, da jih je malo s približevanjem v panonsko območje, kjer jih v goricah sploh ni, a so skrajno redka tudi v nižjem hribovju na vzhodu, dasi je res, da popolnoma brez njih tudi tamkaj nismo. — Koliko imen, orografskih, naselbinskih, zemljiških in drugih, ki imajo genetično zvezo z nekdanjim planinskim gospodarstvom, pa se skriva za drugimi krajevnimi imeni, to je drugo vprašanje, ki bodo mogli odgovori nanje zoreti šele polagoma, ob razodevanju bogastva, ki je dosedaj še skrito v katastrskih mapah in drugih virih.

2

Za našo razpravo sta posebno važna naslednja dva primera izvenalpskega planinstva, izredno instruktivna zato, ker se nahajata oba v izredno nizki legi, docela na ravnini. Prvi primer, to je Planina med Logatcem in Postojno, a drugi primer je Ljubljansko Barje, sprva, v najstarejši slovenski dobi Blato, a v kesnejših časih med domačini Mah imenovano. Imenovanja planina tu ne najdemo nikjer, ne v krajevnih, ne v zemljiških nazivih; že poprej omenjena Planinica v severnih pobočjih Krima, nima s površjem Mahu in njega gospodarskim izkoriščanjem prav nikake zveze.

Barje je kljub temu, da tu ni nikakršne omembe Planine, eden tistih primerov, za katerega imamo že sedaj dokumentacijo, da so na njem v prejšnjih stoletjih izrabljali travno površino v takih oblikah gospodarjenja, ki so podobne ali celo docela enake planinskim. Marsikje ve še ljudsko izročilo povedati, da so bili takšni planinski podobni pašni načini. Iz vasi Strahomer, Vrbljene in Tomišelj so imeli živino na paši na sredi Mahu do Ljubljanice v območju sedanjih vasi Črna vas in Lipe, in sicer tako, da je ostala dalj časa, več tednov skupaj zunaj. Tako so pripovedovali še stari

ljudje po tradiciji, ki se je o tem ohranila. Zdaj pa se je posrečilo o tem najti listinsko dokumentacijo. Na Dunaju je v Državnem arhivu, in sicer v Verwaltungsarchivu (I. Wallnerstrasse 6) še obilo gradiva o zadevah osuševanja Ljubljanskega barja, a med temi akti tudi nekatere stvari, ki razodevajo stara posestna in pašna razmerja. Akti so sicer zelo poškodovani, skoro vsi ožgani, nekateri prav močno, vendar se povečini še dado uporabljati. Med njimi je nekak memorandum (»Specification«) Ižanske graščine o pašnih pravicah njenih podložnikov, pravicah do paše, ki so jo imeli na Barju. Listina je datirana s 5. marcem leta 1769. To je bilo v dobi, ko so se na pobudo znanega Zorna, ki je prvi pričel z velikopotezno zasnovanim ter uspešno izvedenim osuševanjem barja, začela uveljavljati prizadevanja, da bi v čezdalje večjem obsegu osušili ter kultivirali površine na Mahu, ki so dotlej služile samo za pašo. Med fevdalnimi lastniki pašnih površin na Mahu je nastalo veliko nasprotovanje tem modernim gospodarskim prizadevanjem. Konservativno so hoteli držati svojo posest, izkoriščajoč jo materialno v tem, da so dobivali dohodek od tlačanov-podložnikov, ki so imeli pašo na Mahu. Fevdalci so se branili enako, bodisi da so bili to Ižanska graščina, ali Križevniška komenda iz Ljubljane, ki je imela tudi lovske in ribiške pravice na Barju, ali drugi. Vsi ti fevdalni gospodarji so vlagali proteste zoper osuševalne in kultivacijske načrte ter akcije, skušajoč jih preprečiti. In med takšne poskuse spada tudi imenovana »Specifikacija« Ižanske graščine, ki jo je podpisal Ignacij Poljanec (Pollantz), očitvidno upravitelj in kjer dokazuje, da so imeli podložniki v ižanskih vaseh od davnine (»von unerdenklichen Jahren«) pravico paše na ozemlju med Ljubljanico in Ižico (to je tam, kjer so danes vasi Črna vas in Lipe ter zgornji del Ižanske ceste). Pašne pravice se naštevajo na drobno s tem in v tej obliki, da so imeli: podložniki iz vasi Studenec — 105 posestnikov — 50 celih staj (ganze Hürden), iz vasi Staje 12 posestnikov 4,40 staj, iz Kota 7 posestnikov 4 staje, iz Loke 37 posestnikov 15,56 staj, iz Matene 27 posestnikov 9,30 staj, iz Bresta 24 posestnikov 14,40 staj, 40 posestnikov skupno iz vasi Tomišelj, Vrbljene in Strahomer 26,40 staj, iz vasi Jezero in Podpeč 37 posestnikov 6,5 staj ter iz Tomačevega 25 posestnikov 18 staj.

V neki drugi listini iz leta 1768 se navaja v obrambo starih pašnih pravic, da imajo od nekdanj, skozi stoletja izpričano pravico paše v ozemlju ob Ižici ter med Ižico in Ljubljanico tudi kmetje iz vasi Orlje, ki imajo čez poletje tamkaj celo čredo rogate živine s posebnim pastirjem. S temi navedbami se je ljubljanska Križevniška komenda v pritožbi na deželno glavarstvo upirala prošnji Krakovčanov ter Trnovčanov, da bi jim dodelili za osušitev zemljišče med Ižico ter Ljubljanico.

Zopet v drugi listini iz leta 1768 daje Magistrat Ljubljana izjavo o prošnji Krakovčanov in Trnovčanov in tam navaja gmajno tostran Ljubljanice, »per Jelschi«, tudi »V Stajech« imenovano. Ta svet se

še dandanes imenuje »V Rakovi Jelši«, medtem ko je drugo ime, V Stajah šlo v pozabo. Očitno pa je, da so imeli pastirji, ki so čez poletje pasli živino na Mahu, tu v starih časih svoje staje, tako da je kraj po njih dobil ime.

Že iz teh navedb se docela določno razvidi, da so imeli na Mahu kmetje pašo daleč vstran od domače vasi, da so imeli o tem stare pravice, ki so jih merili s »stajami«. Zdi se, da smemo ali celo moramo s tem izrazom po naše imenovati to pašno mero, v listini s »Hürde« izraženo. Na to nas navaja staro ime V Stajah za Rakovo Jelšo, a vrh tega dejstvo, da imamo na ravnini pod Ižanskim gradom majhno vas Staje, ki šteje samo 22 hiš in ki se po tločrtu ter drugih svojstvih naselja razlikuje od starih ižanskih vasi, tako da ne moremo dvomiti, da spada med mlajše naseljene kraje. H. Tuma popisuje staje kot vmesno pastirsko postojanko med dolino ter planino. Popisuje staje tudi za Vipavsko dolino, za bregve v bočju med vasjo Črniče ter višavami Cavna. »Zgodaj spomladi so gnali živino iz doline na staje zgoraj v pobočju in tam je ostal pastir s čredo, dokler ni višje zgoraj zrasla trava, nakar je v stajah ostala le najmlajša živina, drugo pa so pogнали višje v prave planine. (Tuma, 15, str. 82.) Podrobnejši studij nam bo bolj natančno razodel, kako so pasli na Mahu v stajah in kakšna mera je bila to, koliko glav živine je po pravilu obsegala ena staja itd.

Kako dolgo je ostala ali celo smela ostati živina v stajah na Mahu, o tem bo prav tako šele treba zbrati natančnejše podatke. Upati je, da se bodo v arhivih dominikalnih fevdalnih gospodarjev tedanjega Mahu še našli. Vsekakor je bila v jesenskih povodnjih od narave postavljena meja, ki se čeznjo paša na Mahu ni dala podaljšati. A glavno je, da je s temi podatki dognano, vsaj v poglavitem, kako so pasli na teh svojevrstnih pašnikih. Dodati je treba, da pravzaprav drugače sploh biti ni moglo. Zakaj treba je, da imamo vedno pred očmi, da so imele na Barju pašno pravico in da so na njem pasle živino vasi, ki so zelo daleč od njega. Prikličimo si v spomin, da beremo v arhivskih listinah iz srede XVIII. stoletja imena vasi, ki so imele na Mahu pašno pravico, naslednje: Spodnja Šiška, Jarše, Mala vas, Šmartno, Obrje, Hrastje, Zadobrova, Ljubljansko predmestje Šempeter, Udmat, Moste, Zgornji Kašelj, Slap, Studenec, Bizovik, Zgornja in Spodnja Hrušica, Štepanja vas, Dobrunje, pa še nekatere vasi, katerih imena si moremo izpopolniti, ako beremo seznam vasi z Ljubljanskega polja, za katere je dognano, da so imele na primer še leta 1825 zemljiške parcele na Barju (Melik, 16; 17). Saj imajo kmetje iz mnogih od njih travnike še danes tamkaj in vozijo še vedno z njih v poletnih dneh seno in otavo domov skozi Ljubljano v svoje vasi, dve do tri ure daleč. Očitno je, da svoje živine na teh pašnikih na Mahu niso vsak dan gonili zdoma na pašo, temveč, da so jo imeli tamkaj na daljšo dobo, vsekakor za dolgo vrsto tednov skupaj, s pastirjem, ki je tamkaj

pazil na živino ter jo oskrboval, v posebnih stajah, kakor beremo o njih v listini o nekdanjih podložnikih Izanske graščine.

V zvezi z vsem tem nam postanejo razumljiva tudi nekatera zemljiška imena na Mahu. V kotu med Ižico ter Ljubljano, o katerem je toliko govora v starih listinah o borbi za osušitev ter obdelavo Barja, je bil Volar, obsežno zemljišče, ki smo si ga že do sedaj tolmačili, da je pač izanskim vasem, vsaj nekaterim, služil kot pašnik za vole. To je bil dober svet, primeroma najboljše zemljišče na desnem bregu Ljubljane, zato so ga odmerili za pašo volom. Tudi v Tumovem opisu starega planinskega gospodarstva med vipavskimi Črničami ter Čavnom beremo o Volarjih: »Jarčki so ostali na Stajah, jalova živina se je zagnala pod vrhove na Volarje, mlečna živina pa se je pasla po planini.« (Jadranski almanah, 1924, str. 82.) Volar na Mahu je pomenil zelo dobro pašo, a tudi staro pašo, zakaj na njem so v naših časih na mnogih krajih našli v tleh konjske podkve, pol do tri četrta metra pod površino, pač znamenje, da so to zelo stare stvari. Ljudem so to »turške« podkve.

Drugo staro pašno področje, ki zelo preseneča, je Planina na Notranjskem. To ime pomeni danes in že dolgo znatno naselje, stoječe na jugozahodnem obrobju Planinskega kraškega polja, na vznožju velikih klancev skozi gozdove proti Postojni. Toda to naselje ni najstarejše v območju Planinske doline. Zakaj za trdno moramo tako sklepati po dejstvu, da ima glavna reka Planinskega polja isto ime kakor vas Unec, ki stoji zadaj za Starim gradom, prvotnim fevdalnim središčem te soseske. Ko so naši davni predniki dajali imena naseljem in vodam, ni bilo v bližini velikih kraških izvirkov, ki so v jugozahodnem kotu Planinskega polja in ki imajo staro slovansko ime Unec (primerjaj mnoge Une in Unce po srbskih in hrvatskih krajih), nobenega naselja tam, kjer stoji danes naseljeni kraj Planina, zakaj sicer bi bil ta dobil ime Unec po reki, kakor je tako običajno, da je naravnost pravilo. Najbližje poseljeno mesto, to je bilo naselje Unec, stoječe pač tamkaj, kjer stoji še dandanes. Tam mimo je tekla očitno tudi stara pot na Postojno, kakor moramo sklepati tudi po dejstvu, da je sprva Unec dobil gospodarske privilegije ter naslov trga, ki se imenuje že leta 1217, 1300 (Kos, 7, 43). Šele kasneje se je glavni prehod prestavil v bližino izvirkov Unca — morda je tekel tod tudi že v antiki? In tamkaj je nastalo novo naselje, ki so ga imenovali Planina. Očitno so ga tako imenovali po tamkajšnji pokrajini, ki je nedvomno že dotlej bila označevana kot Planina. In če še pomislimo, kakšna je bila ta »planina«, nam prihaja na misel primerjava z Ljubljanskim Barjem. Ta Planina, to je bila prostrana ravnina, ki jo je najmanj tako pogosto kakor dandanes preplavljala povodenj; voda se je očitno držala na tej ravnini dolge tedne, zlasti v jesenskem in spomladanskem času. Podoba je, da gozd ni mogel kljubovati povodnjem, pa da je bila ta ravan po prirodnih pogojih — brez gozda, sposobna kvečjemu za redko, posamič stoječe ali vodo ljubeče drevje, pravi

tipični log. Ime, ki pripoveduje o nekdanjem krčenju gozda, se nanaša samo na vas Laze, ki pa stoji v napetem, sušnem svetu na vzhodnem robu in je imela prvotno docela normalen gozd, ki so ga očitvidno izkrčili. Vsa ravan, pogostim povodnjim izpostavljena, pa je služila izvrstno za pašo. Komu? Najprej nam prihaja na um kombinacija z vasmi Unec, Rakek in nemara še nekaterimi manjšimi, v obližju starega fevdalnega središča na Starem gradu 703 m, predniku kesnejše Planinske graščine. Iz teh vasi — če ne morebiti tudi od logaške strani — je bilo predaleč, da bi bili živino vsak dan gonili na oddaljene pašnike na ravnini Planinskega polja. In tako se je tu razvilo gospodarsko razmerje med pašno ravnino ob Uncu ter vasmi, ki so gonile svojo živino za poletne tedne nanjo, morebiti prav tako v obliki staj ter pastirjev v njih. In vsa ravnina je po tem gospodarskem razmerju dobila ime »planina«. Očitvidno se je to zgodilo že zelo zgodaj, zakaj najstarejša omemba Planine, ki je bila vsekakor mlajša od začetka planinskega gospodarstva na tej ravnini, je znana šele iz leta 1398 (7, 119), verjetno pa je naselje Planina postalo pomembnejše šele kesneje in se je kot trg uveljavilo šele z začetkom novega veka. V teh časih je potekal veliki daljnovidni promet že čez Planinsko polje.

3

Prehajam na tretje področje izvenalpskih planin na Slovenskem, na planine, ki so v primorskem delu slovenske zemlje. Ta izvenalpski predel planinskega gospodarstva ima najbolj svojske poteze, tako važne in karakteristične, da ga moremo in celo moramo primerjati s samim alpskim področjem.

Preden preidemo na stvarno obravnavo samo, je potrebno, da karakteriziramo prirodne pogoje. In sicer v dveh pogledih. Prvič po značilnosti reliefa in drugič po klimatskih svojstvih tega pokrajinskega območja.

Primorski predel je povečini v nizkih nadmorskih legah. Največje vzpetine v Istrskem ali Šavrinskem gričevju dosega samo okrog 450 m. Na Krasu imamo največje višine v severnem robnem pasu, kjer se vzdiguje Trstelj do 643 m, in Fajti hrib do 432 m. V Senožeških hribih je najvišji vrh visok do 916 m, a južno ob njem se vzpenja Vremščica celo 1026 m; brda v zgornji Vipavski dolini segajo do 673 m visoko. V Brkinih so največje višine v osrednjem podolžnem hrbtu 817 m. V kraškem delu slovenske Istre je najvišji Slavnik, ki dosega 1028 m. Proti JV se nadaljuje visoka severna Istra in preide v hrvaškem delu v visoke gore Čičarije s Planikom 1273 m ter Šijo 1234 m in končno v najvišji vrh, v Učko, dosegajočo 1396 m.

V celem so tedaj tudi najvišji hribi v Primorju skromnih višin. Toda primorske pokrajine so v velikem polkrogu obdane z dinar-

skimi kraškimi planotami, ki se na njih najvišje gore vzdigujejo v znatnejše višine. Na Trnovski planoti je več gora, ki presegajo tisoč metrov, nekatere celo znatno, a v najvišjem delu dosežejo Goljaki celo 1496 m. Podobno je v Nanosu, kjer vidimo najvišje gore Suhi vrh itd., visoke 1313 m. V Hrušici se vzpenjajo najvišje gore na vzhodu do 1019 m, a na zahodu v Streliškem vrhu do 1264 m. Končno pa imamo še Javornike ter veliko višavje okrog Notranjskega Snežnika z višinami na široko nad 1200—1300 m, a v najvišjem osredju 1400—1500 m, v Snežniku pa do 1796 m. To so že gore, ki se vzpenjajo znatno nad zgornjo klimatsko mejo poljskih zadržev, najvišji vrhovi pa dosegajo celo že zgornjo mejo gozdne vegetacije. Saj so na Goljaki v Trnovskem gozdu dognali v velikih kraških vrtačah vegetacijski obrat v obliki rušja v dnu, dokumentno znamenje, da smo tukaj izredno nizko, torej že okrog 1500 m, v območju zgornje klimatske možnosti gozdnega uspevanja. Snežnik sam moli nad gozdno mejo s svojim vrhom, ki nima več gozdne odeje; klimatska meja gozda se očitno nahaja tukaj okrog 1550 m visoko.

Robno pogorje, ki ga predstavljajo kraške dinarske planote in njihovi najvišji vrhovi, pomeni potemtakem gorski svet, ki že sam po sebi, po svojih prirodnih svojstvih, valbi na gospodarsko izrabo v obliki planinskega gospodarjenja. To dejstvo pa prihaja posebno močno do veljave, ako ga osvetlimo še s klimatskimi značilnostmi.

Nobena slovenska pokrajina se po klimatskih pogojih ne more primerjati s Primorjem. Predvsem pa ne v tistih podnebnih svojstvih, ki so važna za pašo in za živinorejsko gospodarstvo sploh. Tu, v nizko ležečih primorskih predelih je v poletnem času malo padavin, pa hkrati zelo huda sončna pripeka, pa obilica jasnih sončnih dni. Vse to pomeni zelo slabo osnovo za travno rast, pa zelo intenzivno vodno izhlapevanje, veliko sušnost zraka. Spričo vsega tega trava po nizkem Primorju povečini ovne ali se celo docela posuši, prav posebno tamkaj, kjer imamo kras, kjer je površina zemlje kraško razjedena in vsekakor takšne prirode, da propušča vodo v tla in skozi votlikava tla v prevotleno notranjost. Kraški značaj pokrajin v Slovenskem Primorju tedaj neugodna klimatska svojstva mediteranskega značaja še stopnjujejo. V Primorju spričo vsega tega poletne paše ni ali vsaj zelo malo, premalo za zadostno uspevanje živinoreje. Če je že danes tako, kaj šele v prejšnjih obdobjih gospodarskega razvoja, ko so bile posamezne pokrajine še mnogo bolj navezane samo na svoje lastne proizvode, na lastni gospodarski učinek. Da opro svoje živinorejsko gospodarstvo na trdnjše osnove, so bili ljudje v Primorju nujno prisiljeni, da si poiščejo paše za svojo živinorejo v bližnjih, klimatsko boljše obdarnjenih področjih. Na višavah, ki obdajajo Slovensko Primorje, vzpenjajoče se v višine z dovolj poletne moče in vlage in s svežim ter osvežujočim, hladnejšim ter vlažnejšim zrakom, na teh višavah so se nudili po prirodnih pogojih pašniki, ustrezajoči potrebam primorske živinoreje. Zato je bilo že po prirodnih pogojih geografskega

položaja pričakovati, da se bo Primorje gospodarsko dopolnjevalo z ekonomskimi možnostmi visokega gorskega okvira, ki se vzpenja od Kvarnera v Učki-Slavniku ter v velikih visokih planotah od Risnjaka in Sneznika čez Hrušico, Nanos in Trnovsko višavje do Kambreškega pogorja s Korado nad sončnimi Brdi.

Takoj ko je osvoboditev po zmagi v veliki vojni omogočila ogled na notranjskih visokih planotah, sem se podal na Nanos, da poiščem tamkaj sledove planinskega gospodarstva. Našel sem jih brez težav, saj se nam očitno kažejo, in sicer v treh razvojnih oblikah, ki se že na prvi pogled razodenejo kot znamenje treh razvojnih stopenj. Na južni strani velike planote vrhu Nanosa, ki se dviga tu od nadmorskih višin okrog 800 m do nekako okrog 1100 m, nakar pa se vzpenja še višje v vrhove okrog 1200 m, pa celo do okrog 1300 m s Suhim vrhom 1313 m kot najvišjim, v južnih delih tega višavja imamo okrog kraja, Lipe imenovanega, še danes obsežno planino, v katero priženo živino iz vasi v Vipavski dolini, pa tudi od drugod s kraških nižav. To je prava planina, še danes v obratovanju, in sicer v nadmorski višini okrog 800 m. — V zgornjih delih planote na Nanosu pa imamo obsežne planinske košenice, kjer pridejo kmetje iz vasi Vipavske doline, ko doraste trava, kosit, kakor hodijo na višave v Alpah kosit kmetje iz doline, iz Bohinja, iz Trente in Soče itd. Za dobo, ko bivajo v višavah, imajo kmetje postavljene posebne kočice, ki nam jih kaže že naša topografska karta, Podraška bajta, Šembijska bajta, po vipavskih vaseh Podraga in Šembid (sedaj Podnanos). Seveda se to seno porabi za potrebe kmetij v Vipavski dolini, zato so v dolino speljani že stari kolovozi in dovolj živinskih steza. Danes na teh višavah s košenicami pasejo le še malo, a vsekakor nas ta oblika živinorejske izrabe spominja na senozetne planine, kakor jih imamo tako obilo urejenih in še danes zelo uporabljanih v svetu Julijskih Alp okrog Bohinja. Celo nekaj njiv imajo med košenicami ter pašniki.

Tretja razvojna stopnja živinorejskega in pastirskega gospodarstva na Nanosu se je od prvotne oblike najbolj oddaljila v vseh pogledih. To je srednji del planote, med planino v Lipah in košenicami v zgornjem delu. Na tem srednjem delu, ki se nahaja v nadmorskih višinah med 800 in 850 m, stoje danes samotne kmetije, po nekaj sto metrov narazen ena od druge; že naša topografska karta nam jih razodeva z znamenji ter imeni Blažon, Jež, Bajec, Majer, Piženti. Tudi te samotne kmetije nas spominjajo na Julijske Alpe, kjer vidimo v prav tako razloženi naseljenosti kmetije v nekdanjih planinah na Koprivniku, v Gorjušah in še marsikje. Da so te nanoške kmetije nastale na nekdanjih planinah ali ob košenicah, nam priča že neposredno sosodstvo planin, košenic in planinskih njiv, ki jih vidimo med njimi.

Vse to je pokazal že bežen prvi ogled na Nanosu. V Inštitutu za geografijo smo se potem lotili sistematičnega raziskovanja planinskega gospodarjenja v Primorju ter v dinarskih višavah ob njem,

in sicer v namenu, da doženemo njega ostanke v današnji dobi, pa možnosti za obnovo in za vključitev v moderno živinorejo osvobojene Primorske, pa drugič, da raziščemo, kako se je planinsko gospodarstvo razvijalo v prejšnjih dobah. Profesor V. Leban (18) je raziskal živinorejsko gospodarstvo na Nanosu ter njega povezavo z gospodarjenjem v Vipavi in na Krasu ter v severni Istri, od koder so pošiljali ovce na planoto, ter dognal, da so kmetije zgoraj nastale v XVIII. stoletju. Druge proučitve so pokazale, da imamo tudi še danes planine na Trnovski planoti, zlasti na Čavnu, kamor pošiljajo živino na pašo celo kmetje iz Avč v srednji Soški dolini. Prav tako kakor so na Nanosu še danes tri planine, Lipe, Orlovše in Ravnik, so na novo organizirane planine na planotah Snežnika, kamor pošiljajo živino iz doline, pa iz Brkinov itd. Prav tako moremo že na običajnem izletu gledati črede živine s pastirji na Slavniku, kjer pa obdobje delajo preglavice volkovi, ki je pred njimi včasih treba bežati v dolino. Vse to je še v studiju, a je raziskavanje že toliko napredovalo, da moremo v kratkem računati z zaključnimi rezultati ter njih objavo.

Naznačene sistematične raziskave so pokazale, prvič, da imamo še danes na vseh poglavitnih dinarskih planotah v Primorju ter ob njem prave planine, ki se nanje pošilja čez poletje na pašo živina iz širokega področja Slovenskega Primorja, in drugič, da je bilo planšarstvo na teh višavah nekdanj, vsekakor skozi dolga stoletja, še mnogo bolj razvito ter na široko udomačeno.

V tej studiji obravnavamo izvenalpsko planinsko gospodarstvo na Slovenskem v enotnem pogledu, kot različno od alpskega v Julijskih, Kamniških ter drugih Slovenskih Alpah. Ob tem moramo posebej naglasiti, da pripada planšarstvo na dinarskih planotah posebni enoti, docela različni od do sedaj obravnavanih nizkih planin, enoti pravih, tako rekoč normalnih planin, ki pomenijo docela enakovreden planšarski tip, pravi ekvivalent alpskim planinam. In sicer bodisi po višinah, kakor po razsežnosti, po persistenci do današnjih časov, kakor še prav posebno po izredno tehtni veljavnosti in svojski pomembnosti za celotno gospodarstvo zaradi posebnih klimatskih razmer. S temi planinami na dinarskih planotah v obrobju se Slovensko Primorje uvršča kot teritorialno skrajni severozahodni člen v neprekinjeni vrsti planinskega gospodarstva v vzhodnem Jadranskem primorju, segajoči proti jugovzhodu tja do Črne gore. Povsod tod je sušnost tople polovice leta, predvsem pa poletnih mesecev, sililo Primorce, da so pošiljali živino iz presuhih nižav ob morju na sveže, zamočene in zelenotravne dinarske planote ter gore od Prokletij in Črnogorskih Brd pa do Notranjskih višav zadaj za Kvarnerom in Tržaškim zalivom. Tu živine niso le pošiljali čez poletje na višavske planine, temveč so jih gonili na zimo v tople obmorske kraje, na vedno zelene pašnike ob toplem Jadranskem morju. Henrik Tuma je zapisal kratko poročilo: »Danes kot vrt obdelana širna planjava med vasmí Štandrež,

Sovodnje, Miren, Bilje, Vrtojba, Šempeter in mestom Gorico je bila do konca 18. stoletja ovčja paša. (15, str. 79.) Kakor so bile zaradi teh ovčjih pašnikov dolgostranje pravde, »so se vršile take pravde radi ovčjih pašnikov pred durmi Trsta med vasmj Opčine, Třebče, Greta in Kolonja še pričetkom XIX. stoletja« (Tuma, 15). Zgodovinski viri nam o ovčjih in sploh živinskih pašnikih pri Gorici, pri Trstu in po drugod ob severnem koncu Jadranskega morja poročajo tudi iz starejših dob. Najnovejša raziskavanja sodelavcev Inštituta za geografijo so pokazala, da so s čredami živine, predvsem ovac, šli tudi v primorske tople kraje srednje ter južne Istre. (Prim. tudi V. Leban, 18.) Docela določno se iz teh poročil razvidi, da so bili pašniki ob morju — kratko in malo prezimovališča za živino iz vasi na Krasu, v Vipavski dolini ter od drugod iz bližnje notranjosti. Podoba je, da moramo tako pojmovati vse nekdanje ovčje in morebiti druge pašnike na obmorskih tratih, uporabljanih v prejšnjih stoletjih. Zelo bo zanimivo, raziskati te historičnogospodarske odnose in dognati, kako daleč v preteklost segajo. Podoba je, da so to zelo zelo stare oblike gospodarstva, morebiti celo prastare, saj vidimo, da so jih narekovali prirodni faktorji, ki so kolikor dlje v preteklost gredo, toliko bolj determinantno odločali o kmetijskem gospodarjenju. S tem se nam izkaže planinsko gospodarjenje v Slovenskem Primorju kot poudarjen ekvivalent alpskemu planšarstvu, kot zelo specializirana, zelo široko važna gospodarskoživinorejska oblika.

Kakor je v visokih Alpah planinsko pašno gospodarstvo združeno tudi s košnjo planinske trave, zlasti v nižjih in srednjih legah, tako se nam pokaže tudi v Primorju. Že do sedaj objavljeni izpiski iz zgodovinskih virov nam vedo o tem zelo mnogo povedati, ko navajajo, iz katerih krajev in kam so morali kmetje opravljati košnjo za fevdalne gospode. Da ne bo nesporazuma: Košnja in napravljanje sena se tu obravnava docela samostojno, brez kakršnekoli omembe ali zveze s planino. Tudi to nas ne preseneča, saj imamo tudi v nižjih legah v Alpah, postavimo v Julijskih Alpah, košnjo gorske trave ter napravljanje sena po veliki večini docela samostojno, brez zveze s planinami. Potreba po senu je bila v Primorju spričo naznačenih klimatskih razmer še posebno velika. Zato ne more presenečati, da se tako pogosto imenujejo travniki, na katerih so morali kmetje pripravljati seno za fevdalno gospodo. Eno tako veliko travno in senožetno področje je bilo v Lijaku, v dobro namočenem, vlažnem področju ob kraškem izvirku ter potoku Lijaku (Kos, Urbarji II, 184). Navajajo se travniki s košnjo za fevdalce na Vremščici (7, 203). Ob Podgori pri Gorici je bil v ozemlju proti Soči velik travnik, imenovan Albericza, ki so ga za fevdalce morali kositi celo kmetje iz Avč (7, 159). Znano je, da se v Gorici veliki trg imenuje Travniki; ta Travniki na primer v XV. stoletju ni spadal pod mestno upravo, temveč pod deželno sodnijo (7, 194). Za gozde okrog Senožec se v XV. stoletju navaja, kako so vanje gonili

na pašo prašiče iz vasi na Pivki zahodno in južno od Postojne, pa iz Košanske doline (7, 204). Toda ime Senožeče priča, da je bilo dano naselju od imena za senožeti.

Rajni profesor dr. Fran Šturm, tamkajšnji rojak, je rad razlagal svoje tolmačenje imena Senožeče in Senadole; oba ta dva kraja, ki sta si soseda, je tolmačil v genetični zvezi s travniki, s senožetmi. Razlaga je dobro utemeljena s prirodnimi osnovami. Zakaj Senožeče stoje 577 m visoko, Senadole pa brž zraven, nekaj malega proti zahodu, 520 m nad morjem — v neposredni bližini zraven je zemljiško ime Staje. Neposredno okrog Senožeč so hribi do okrog 700—900 m visoki; eden od njih ima ime Travnik 754 m. Na veliki cesti, ki je držala stoletja tod skozi, pridemo v smeri od morja tukaj prvokrat v višje, bolj sveže in tudi bolj namočeno ter zeleno področje. Ime Senožeče bi tedaj, kar se tiče prirodnih osnov, zares moglo biti v genetični zvezi s senožetmi. Imenujejo pa se Senožeče že dosti zgodaj, že leta 1217 (Gradivo V, str. 149).

Tudi še drugi kraji se navajajo v zvezi z napravljanjem sena za fevdalce, na primer znameniti Dol med Vipavsko dolino ter Doberdobom, kjer je bila velika gmajna (7, 210), okoliš Šembij (7, 246), na Banjšicah (7, 184), v Avčah* (7, 185) in še v mnogih drugih krajih.

Pozornost vzbujajo poročila iz urbarjev, da so pošiljali na pašo v gozdove okrog Senožeč prašiče iz vasi na Pivki ter v Košanski dolini (7, 204), prav tako v bukove gozde okrog Črnega vrha (7, 261) in tako dalje. Za ljudi, ki so izven določenega zemljiškega gospodarstva prignali prašiče na pašo v gozdove, so veljale posebej določene zvišane davščine, kar se poroča za Senožeče, za goriške vasi med Brkini, za Črni vrh nad Idrijo. Pristojbine so računali po številu in starosti prašičev. Prašiče so pasli po hrastovih in po bukovih gozdih, kjer je bilo obilo žira (7, str. 81).

* Ne poznam tolmačenja imena Avče, a pozornost vzbuja, da se v urbarjih imenuje »zu Als« (7, 185), kar nas spominja na »zu der Alls«, ki je dalo ime Davča in pomenilo po izvoru Alps, planino. Avča, Davča bi mogli biti po pomenu in besednem razvoju podobni krajevni imeni.

Po tem, ko je bilo tole že napisano, je izšla razprava: France Bezljaj, Slovenska vodna imena I. del (A—L). Slovenska Akademija znanosti in umetnosti. Razred za Filološke in literarne vede. Dela 9. Inštitut za slovenski jezik, 6. Ljubljana 1956. V tej razpravi obravnava France Bezljaj ob imenu potoka Avšček tudi ime Avče, a podaja dejansko le historiat dosedanjih tolmačenj in možnosti nekaterih razlag, ne da bi mogel podati že dokončno presojo. Navaja poskuse tolmačenja po primeru Davče in jih ne zavrača. — Pripominjam naj, da ima jugoslovanska specialka 1:100.000, list Tolmin poleg spodnje vasi Avče tudi označen kraj G(orenje) Avče višje gor ob potoku Avšček; tega kraja ne navaja niti stara avstrijska specialka niti avstrijski krajevni repertorij. Imeni vasi Avče ob ustju ter G. Avče blizu izvirka potoka Avšček pripovedujeta, da so bile Avče sprva ime potoka, ki se je šele kasneje v razliko od vasi začel imenovati Avšček. Če izvira ime Avče zares od označbe za planino, bi to pomenilo, da se je ime planine preneslo na potok; krajevna situacija bi takšnemu tolmačenju ne nasprotovala.

Razen pravih davščin za pašo, »planinski činž« itd., so najbrž v zvezi s planinskimi goni živine tudi omembe o mitninskih postavkah za vole in konje na Devinskem, pa na Pivki, dalje o gonjačih volov na Pivki 7, 78—79), pristojbinah za staje in pašnjo drobnice, goveje živine in konj na primer na Devinskem (7, 81).

Navedli smo Čaven kot eno od gorá ob Vipavski dolini, na kateri vidimo še dandanes planine; na njej imajo čez poletje živino celo iz Avč v Soški dolini. H. Tuma pripoveduje o vasi Črniče, ki stoji na južnem vznožju Čavna v dnu Vipavske doline, glede planinskega gospodarjenja takole: »V Črničah pod Čavnom segajo sela po brežini, do koder sega trta. Za orano zemljo slede po pologu senožeti do skalnih robov. Nad temi so »Staje«, višje gori v pobočju Planine, nad njo Volarje, ob robu Staj je Jarečnik. Kakor danes še v Reziji, so Črničani pred vekom gnali zgodaj spomladi, ko je zrastle prva trava, živino iz hlevov in vasi na staje. Tam je bival pastir, dokler ni zrastle trava višje v gori. Jarčki so ostali pri Stajah, jalova živina se je zagnala pod vrhove na Volarje, mlečna živina pa se je pasla po planini. Ta imena v Črničah, v sončni Vipavski dolini, kažejo še danes pristno staro planinsko gospodarsko podobo.« (Naše planine, 15, str. 82.)

Poglejmo sedaj, kakšne sledove je pustilo staro planinsko gospodarstvo v našem Primorju. Poskusimo najprej metodo orografskih in krajevnih imen, kakor smo jo uporabili v prvem delu naše razprave. Imena Planina so pri tem poskusu med prvimi. Toda v Primorju jih je sorazmerno malo. Severno nad Brdi pri Gorici vidimo ob prehodu iz nizkih vročih goríc na Kambreško pogorje goro z imenom Planina z nadmorsko višino 653 m. Prepričevalno nam že ta položaj pripoveduje o nekdanji gospodarski funkciji te gore; še danes so na njej košenice kmetov iz bližnjih briških vasi (Vrišer, 19):

V Vipavski dolini nas preseneča s svojim imenom vas Planina v višini 288 m, na planotici komaj 200 m nad dnem doline, nekako južno od Ajdovščine, a nad njo še malo proti jugu orografsko ime Ovčji hrib 400 m, ter tik zahodno ob njem vrh Planina 437 m visoko. Komaj more biti dvoma o tem, da je ta planina z ovčjim hribom pomenila jesensko ali spomladansko, morebiti celo zimsko postojanko za črede ovac, ki so se selile nemara na mediteranski način med toplimi nižavami ter visokimi planotami. Toda že v XV. stoletju se imenuje ta Planina z mnogimi kmetijami (Kos 7, 202, 254). V Vipavskih Brdih vidimo gorsko ime Ovčnica blizu Štjaka, 603 m visoko. — Ob Slavniku (1020 m) imamo orografsko ime Staja okrog 700 m visoko, a v pogorju Čičarije se ena od gora imenuje Planik 1273 m.

Toda zelo bi bilo napak, če bi kdo po tej izredno mali beri planinskih imen sklepal, da v Primorju zares ni toponomastičnih in drugih sledov starega planinskega gospodarstva. Nasprotno, obilo jih je, a razodevajo nam jih razen zgodovinskih dokumentov dru-

gačna krajevna imena, ki bi za njimi na prvi pogled ne slutili dediščine po planinskem gospodarstvu.

V II. knjigi urbarjev Slovenskega Primorja navaja prof. Milko Kos prav interesantne podatke za gorske kraje ob dolini Brkinske ali Notranjske Reke ter vzhodno nad Pivko, torej za zahodni rob Snežniške planote. Tu se navajajo v postojnskem urbarju za leto 1498 gore, ki so jih letno oddajali in prodajali pastirjem za pašo (7, str. 229). Tu vidimo našete po urbarskih navedbah naslednje gore: Vrbovska gora nad Vrbovim pri Ilirski Bistrici, Bistriška gora, gora nad vasjo Jurešče, ki se še danes imenuje Jerušče 912 m, gora Gabrovec, še danes tako imenovana, SV nad vasjo Vrbovo, do 993 m visoka, do sedaj še ne lokalizirani gori »Nogorczer perg in Selzacher perg«, M. Kos pravi: »Nogorczer perg je iskati mogoče nad vasmi Jasen, Vrbovo, Vrbica in Jablanica, katerih prebivalce imenujejo Podgorce« (7, 229). Imenuje se nadalje v tej zvezi »Orlischer perg, ki ga je iskati nekje blizu Knežaka, pa Groswlaczo perg in Klain Wlaczno perg ter Loniczer perg, kar pomeni še danes tako imenovano Vlačno pod Trojico, v višini okrog 660 m ter planino Lonic na gori Sv. Trojice 1123 m (7, 229). Iz teh navedb zgodovinskega vira se določno razvidi, da si so zelo pičle, da so na gore v zahodnem delu Snežniške planote gonili na pašo živino. In ker so gore, ki se tu navajajo, tako visoko in tako daleč, da prav gotovo ne bi mogli goniti živino vsak dan domov na prenočevanje, je očitno, da so to pašo izvrševali v obliki planinskega gospodarjenja, to je, da so imeli živino čez poletne tedne ali mesece na gorah v paši. Vse to se docela ujema s sledovi planinskega gospodarjenja, kakor jih je bilo mogoče dognati bodisi po sedanjem stanju, po ljudskem izročilu in drugih znamenjih. Zelo je značilno, da je višavje Snežniške planote in z njo sklenjenih Javornikov v zahodnih delih, posebno tudi v bočju, s katerim se vzpenja iz nižav Reške doline ter Pivke, zelo zelo golo. Tod povsod je gozd silno na široko izkrčen, od vzhodja pa do velikih višav se razprostirajo sami pašniki, same obsežne trate, seveda tudi z golim skalovjem vmes. Ne more biti dvoma, da so vse te pašne trate nastale, ker so izkrčili gozd in ga spremenili v planinske pašnike. Te goljave nam potemtakem pripovedujejo, do kod navzgor so najbolj intenzivno uporabljali zemljišče za pašo. Instrukтивно je, da segajo te travne goljave v glavnem do višine okrog 1100 m, le redko kaj malega višje. Kar je izkrčenih jas v Snežniku višje gor, so posamič v dolih sredi gozdov, podobno kot vidimo take trate sredi gozdov v višjih legah po naših Alpah.

Nadvse je poučno, da v vzhodnih straneh Snežniške planote ter Javornikov ni takih trat in pašnikov, ni krčevin ne na pobočjih in ne zgoraj na robnih gorah in višavah planote. Vsekakor moramo to smatrati za znamenje, da so višave Snežnika uporabljali za planinsko pašo v glavnem od primorske strani, kjer je bila potreba po sveži poletni paši največja.

V isti II. knjigi Urbarjev za Slovensko Primorje beremo za leto 1523 o župi Lokavec nad Ajdovščino, da so tam plačevali »planinski činž« (Albenzins), ki je od njega župan imel določen delež; po formulaciji je očitno, da se to nanaša na pašo nad Lokavcem (7, str. 182). V goriškem urbarju iz leta 1507 beremo o planinah na Čavnu (albenn in Tschaffin), pa tudi o planinah na Trnovskem gozdu (auff dem Ternow) in nad vipavskim Lokavcem (7, str. 85). Že za leto 1320 beremo: Taka planina je leta 1320 imenovana in od patriarha v fevd dana gora, imenovana Nanos (de monte dicto Nancz) (7, str. 85). Se celo iz Kontovela pri Trstu so okoli 1500 gonili drobnico v velikih množinah na pašnjo na Nanos (7, str. 85).

S tem je za vse poglavitne planote ob Primorju, za Snežnik, Nanos in Trnovó, tudi z zgodovinskimi viri potrjeno in dognano, da so služile za planinsko pašo in da so bile po planinski paši povezane z živinorejo daleč na primorsko stran, domala prav do morja. Nadaljnje drobne studije bodo mogle prinesiti iz zgodovinskih virov in iz proučevanj v terenu še dragocene dopolnitve sedanjih bolj okvirnih in splošnih dognanj. Za nekdanje planine na Nanosu in na Trnovski planoti je zbral obilo dragocenih podatkov za stanje od 16. stoletja dalje V. Leban (18).

V enem prejšnjih odstavkov sem opozoril, kako preseneča, da vidimo v Primorju v orografskih ter krajevnih imenih tako malo sledov o nekdanjih planinah. Namreč, da govorimo bolj konkretno: Imen »planina« ter skoraj ni. Citati iz urbarialnih virov pa nam delajo stvar docela razumljivo, zakaj tu se enačita izraza alben in perg, torej planina ter gora. V primorskih krajih moramo tedaj sledove starega planinskega gospodarstva iskati v orografskih in krajevnih imenih Gora. Na Čavnu, ki se tolikokrat imenuje v naših razmotrivanjih in ki je tik nad Lokavcem ter nad Črničami, vidimo orografsko označbo Mala Gora, in sicer za južni del vrha, v višini 1050—1100 m, izoblikovan v dokaj prostrani terasi neposredno nad strminami, s katerimi se Čaven spušča v Vipavsko dolino. Tik nad Malo Goro se vzpenja najprej Mali Modrasovec 1305 m, za njim pa Veliki Modrasovec 1351 m, ki predstavlja najvišji vrh Čavna. Zelo je instruktivno, da je Mala Gora docela brez gozda, medtem ko je ostali vrh z obema Modrasovcema neizkrčen. Tudi v Snežniku nad vasmi Podgraje ter Žabiče, tik ob povirju Reke, se prva gora nad strmimi jugozahodnimi pobočji imenuje kratko malo Gora, v višinah od 900 do 1100 m, prav tako docela izkrčena travnata jasa. Kakor v Snežniku ter Javornikih, se tudi v Nanosu in na Trnovski planoti s Čavnom krčevine s tratami, gorskimi pašniki ter košenicami, omejujejo na prisojna jugozahodna pobočja in na jugozahodne robne dele visokih planot, medtem ko se je v višjem notranjem delu planot ter v vrhovju sklenjeno ohranil gozd, tako da so v njem kvečjemu manj obsežne travne jase. Določno se iz teh dejstev razvidi, da so krčili gozd z izhodiščem iz vasi v Vipavski dolini, v Reški dolini ter na Pivki. Nemara so jim pri tem tako rekoč pot kazale

prirodne jase v bočju, to se pravi, da so v teh pobočjih, ki so povsod izredno strma, snežni plazovi že sami oteževali, nemara ponekod celo onemogočali gozdu uspevanje, pri čemer je silovita burja, ki je povsod tod v bočju posebno huda, še po svoje pripomogla odpravljati gozd. Tumov opis planinsko-živinorejskega gospodarstva s postopnimi stopnjami vsako leto navzgor prodirajočih pastirjev in čred, se s tem stanjem reliefa in vegetacije prav dobro ujema. S tem tolmačenjem tudi razumemo, zakaj drži tako na Trnovsko planoto s Čavnom kakor na Nanos ter na Snežniško planoto z Javorniki iz nižav tako presenetljivo mnogo steza in potov ter kolovozov. To niso samo poti do gozda, temveč so to pastirske poti, po katerih so v višave gonili živino, pa tudi odvažali seno in morebiti sir itd. Tudi dejstvo, da so na več krajih visoko v pobočju ali celo na robnih vrhah nastale kapele ali celo cerkvice, bi mogli tolmačiti s pastirskim in planinskim življenjem.

Na Nanosu smo se seznanili s samotnimi kmetijami v nekdanjem planinskem območju, ki so izpričano nastale kesneje, povečini celo zelo kesno (Leban, 18). Tudi na Trnovski planoti vidimo nekaj podobnega. Od iznad Cola se vleče po južnem robu planote skoraj do Čavna, vsekakor pa do Predmeje, primeroma ne široka proga raztresenih kmetij, ki se upravno označujejo z imeni vasi Križna gora, Kolk, Angelska gora, Otlica-Dol, Predmeja in morebiti še katera. Že oblika te naseljenosti nam kaže, da bi komaj mogli dvomiti, da so se vse te samotne ali vsaj razložene kmetije razvile v območju prvotnih planin. Saj tako močno spominjajo na obliko razloženih vasi, ki o njih za trdno vemo, da so se v Julijskih Alpah razvile iz prvotnih planin, kakor postavimo Koprivnik in Gorjuše, Trenta in Soča. Te vasi med Colom in Predmejo so zelo mlade, kakor nam potrjujejo tudi zgodovinski viri (prim. M. Kos; V. Leban, 18). Tudi nekatera imena nam potrjujejo to domnevo, predvsem imena Angelska gora in Križna gora, pa Kovk ali Sturska gora (10, 129). Te nove naselbine se omejujejo na ozki izkrčeni jugozahodni rob planote, natanko tako kakor stari planinski pašniki v neposeljenih delih višav (prim. 18, 122). Verjetno je, da je tudi del naselij na zahodu okrog Trnovega nastal na podoben način iz starih planin.

V Primorju pomeni tedaj orografsko in krajevno ime gora v naznačenih primerih v bistvu isto, kar se v alpskem svetu označuje kot planina. Razmerje med obema terminoma bi bilo treba še posebej raziskati. Kar se tiče geografskega razmerja med njima, naj pripomnimo še nekatere ugotovitve.

Podoba je, da so besedo gora v pomenu planina uporabljali tudi še ponekod v bližnji notranjosti. Tako na primer na prehodu z Notranjskega na Dolenjsko. Tam imamo nad zgornjim koncem Ribniške doline, na višavah severnega robnega dela ogromne Potočanske visoke planote, naseljeno sosesko, imenovano s skupnim imenom Gora, v nadmorskih višinah okrog 858 m. Ta Gora sestoji iz več zaselkov, ki se odlikujejo po kolektivnih krajevnih imenih

Petrinci, Kržeti, Janeži, ki so znamenje mlajše naseljenosti, kakor še na mnogih predelih na Dolenjskem in Primorskem. Okrog Gore se začena tisto področje na prostrani planoti, ki je skoraj docela izkrceno, kjer so komaj neznatni ostanki gozda, a v veliki večini pašnik ter košeninice s travniki. Segajo daleč na zahod in jug, še na široko okrog Loškega potoka, o katerem smo že navedli tradicijo, da je bil sprva planina Ložanov. Vtis imamo, da je bil okrog Gore sprva planinski pašnik kmetov iz doline, najbrž iz zgornjih delov Ribniške doline, Sodražice in starih vasi tam okrog. Kolektivna vaška imena potrjujejo kesnejšo naselitev na območju prvotnih planinskih pašnikov, prvotne »gore«, a še posebej podpira to domnevo dejstvo, da same vasi »Gora« sploh ni, kakor tudi ni vasi »Loški potok«. Brž vzhodno od pašne soseske Gora imamo obsežno Travno goro, a še malo dalje se začena prava Velika gora, ki obdaja na jugozahodni strani celotno Ribniško dolino, medtem ko se na njeni severovzhodni strani dviguje Mala gora, ki pa sta danes obe pretežno v gozdu.

Še en podoben primer morem navesti: Vzhodno nad Idrijo imamo na visoki planoti južno od Ledin sosesko, Gora imenovano, 751 m visoko; vse naokrog so same raztresene in samotne kmetije, pa redki zaselki, z največjim v Ledinah; eden od njih ima značilno ime Govejek. Tudi ta Gora bi mogla izhajati iz stare planine, imenovane po primorskem načinu »gora«, poseljene šele v kesnejši dobi.

Za geografsko razmerje med planinami in gorami naj opozorimo, da so prve planine ob Primorju; Planina ob Koradi nad goriškimi Brdi, Planina na Vojskem, Planina v kraškem polju pred Postojno, pa okrog Vrhnik, Logatca ter Krima. Na Dolenjskem so šele daleč na vzhodu blizu Save, v Gorjancih ter na Kočevskem in nad zgornjo Kolpo. Naglasiti pa je treba, da sega ena Planina celo nizko doli v Vipavsko dolino. Nad Žabičami ob povirju Notranjske Reke je na vrhu roba Snežniške planote že obravnavana Gora, a komaj 4—5 km severovzhodno od tod vidimo gorski vrh Planinica 1464 m visoko. Razmerje med Goro in Planino v gospodarsko-razvojnem pogledu bo treba še raziskati.

Za raziskavanje gospodarskorazvojnega razmerja med planinami ter gorami nam je treba drobnih krajevnih analiz, kaj so pomenile ene in kaj druge. Kar moremo reči na splošno, je podoba, da je gora v pomenu planinskogospodarskega pašnega kraja starejša od planine. Zakaj ta je vzela ime od splošnega označevanja visokega kraja, ki je zanj označba »gori« v razliko od »doli«, osnova za razlikovanje gore in doline. V besedi planina pa je opredelitev malo bolj kompleksna, ker se tu zahteva odprt, plan prostor, kar pomeni v naši, sprva z gostimi, sklenjenimi gozdi porastli pokrajini toliko ko »odprt, brezgozdni kraj« za pojem »plan« (prim. Pleteršnik, s. v. plan). Fr. Erjavec je za prvotni pojem planine opredelil »gora brez drevja in rodu« (po Pleteršniku s. v. planina). Ali

bi mogli tu postavljati v izhodišče obeh terminov dejstvo, da so bili gozdi v Primorju, sploh v Mediteranskem svetu, svetlejši, ker redkejši in morebiti že s prirodnimi jasami, vsaj ponekod? Tu je v današnjem stanju našega znanja težko reči kaj drugega kot golo ugibanje. Naj se zadovoljimo z upanjem, da nam bodo bodoče drobne krajevne studije nudile boljše gradivo, a zgodovinski viri da bodo prispevali še važne osvetlitve. Izraz planine pa bi se prav dobro prilegal na naša dognanja, da smo imeli sprva planine tudi v nizkem svetu, ne le v Alpah ter sredogorju, temveč tudi po hribovju in gričevju (prim. vipavsko Planino), pa celo na ravnem (prim. Planino v Planinskem kraškem polju). Ne vidimo pa razlogov, da bi te planine šteli za mlajše v primerjavi z gorami v Primorju.

Zelo je značilno, da se tako dosledno označujejo gore severno od Gorice ter Vipavske doline kot »auf der alben« (7, str. 18) in da se za take kraje trdovratno ponavljajo označbe: in alpe, sub alpes, cze alpes, auf der alben, in den gepirg, kar pomeni označevanje območij srednje Soške doline, Banjšic in Trnovske planote. Tako beremo za kraje: Ravnica okoli 1250, in alpe Rawen; Anhovo 1350, cze alpes; vasi na Banjšicah 1300, auf Görzer Alben; Ravnica pri Trnovem in Plave v dolini Soče, auf der alben, okoli leta 1370 (M. Kos, 7, 28). Še dandanes je v Gorici in tam okrog na Goriškem v veljavi dosledno označevanje dežele severno od mesta in od Brd ter Vipave s pokrajinskim imenom Gore, v Gorah. Tolmačenje zgodovinarjev nam sicer tu pripoveduje dosti o pomenu teh alpes; vendar še razglabljam, ali so to le običajne gore, v nasprotju z nižavami, ali pa so kaj drugega, to se pravi blizu temu, kar sicer po drugod označujejo kot planine. Primerjava z drugimi »gorami« ob Primorju, na Čavnu, nad Lokavcem, na Nanosu, v bočju in na vrhah nad Pivko ter nad Bistrico v Snežniku in drugod, nam svetuje, da mislimo bolj na planine, združene s košenicami. Saj nam urbarji iz XV. stoletja mnogo pripovedujejo o napravljanju sena v teh gorskih krajih, na Banjšicah in drugod (prim. Kos, 7). Tudi splošni prirodni pogoji govorijo za takšno pojmovanje skopih urbarialnih zapisov. Saj se Banjšice dvigajo na široko v višavo med 700 in 800 m, ponekod še višje, do 900—1000 m, kjer je in je bilo za trato, bodisi v obliki paše, kakor za napravljanje sena, v podneb- nem pogledu že znatno boljše. Prav tako je z zahodnim delom Trnovske planote, kamor je najzložnejši pristop od Gorice. Za mediteranski svet okrog Gorice so pomenile višave Banjšice in zahodnih delov Trnovske planote ugodno ležeče kraje, ki so se nudili kakor nalašč za svežo poletno pašo in za oskrbo s senom. Po Soški dolini navzgor pa je nudila priroda reliefa tudi zelo pripravne dostope, a nič manj dobre tudi po sledih stare Čepovanske reke, po Grgarskem in Čepovanskem Dolu. Nemara se bodo ob specializiranem zanimanju za gospodarsko geografijo, za razvoj kultivacije in gospodarstva sploh, našle še konkretnjše navedbe o vsem tem,

da bo mogoče postaviti zanesljiveše odgovore na te interesantne probleme. Na nekatere zapise se moremo nasloniti že sedaj. Za leto 1774 se navaja, da so imeli prepir med tolminsko gospodo in Čepovanom zaradi planine »Na Vratih«, to je na severnem koncu Čepovanskega dola, okrog 550 m nad morjem (Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 138), in kjer se je bilo naselilo več družin (20, 138). Urejanje novin se je bilo sploh v teh stoletjih silno uveljavilo in je šlo vzporedno z naseljevanjem. Leta 1613 na primer je bilo Livčanom, ki bivajo v Banjšicam podobnih prirodnih pogojih, v bližini, dovoljeno, da smejo svoje občinske pašnike in gozde potrebiti ter v travnike in polja spremeniti (1, 74). Zdi se, da smemo pričakovati, da nam bodo o podobnih stvareh še marsikaj razodele stare listine. Na Banjšicah je izredno mnogo majhnih vasic in zaselkov ter razloženih naselij s kolektivnimi krajevnimi imeni, na primer: Bizjaki, Čeferini, Madoni, Škrlji, Humarji, Manfredi ali podobnimi (Čeferinšče, Koprivišče) ali pravimi samotnimi kmetijami. Očitno je, da so ta imena in tudi ta naselja zelo mladega nastanka, medtem ko so redko sejana med njimi starejša naselja in imena, kakor Grgar, Čepovan, pa Kanal in drugi večji kraji v Soški dolini. Podobno je z naselji na Trnovski planoti.

Končno naj še enkrat opozorimo, da imamo v neposrednem sosedstvu Banjšic, nad Tribušo in na Vojskéh še danes planine, na katere gonijo živino iz vasi okrog Tolmina, čeprav so primeroma nizko, le v nadmorskih višinah 612, 900 in 980 m (1, str. 202).

Krajevni imen »Planina« ni ne na Banjšicah ne na Trnovski planoti, pač pa marsikatera imena po rastlinju, živalih, vodicah in geomorfoloških oblikah spominjajo na podobna imena v planinskih višavah Julijskih Alp. Prvo ime po planini je na vzhodu Planinica pri Vojskem, a na zahodu Planina nad Brdi. Pravzaprav sta dve Planini tamkaj, Vrhoveljska Planina ter Planina ob Koradi. Tu so nam sedaj popisane nekatere sila instruktivne gospodarske podrobnosti. Na Planini pod Korado so nekdanj, potem ko je vsak lastnik pokosil travo ter pospravil seno na svoji parceli, pasli vsevprek živino kmetje iz bližnjih vasi, toda samo tisti, ki so imeli svoje zemljišče tamkaj (Vrišer, 19, str. 106). Ob tem se moramo takoj spomniti na senožetne planine v Julijskih Alpah, kjer se je prav tako srenjska skupna paša ohranila samo za čas po košnji. Podčrtamo naj še, da na košenicah ter senožetih na obeh Planinah, kjer so medtem pašo docela opustili, nakosijo obilo dobrega sena ter ga prodajajo — suhega ali v travi — kmetom iz Spodnjih Brd (19).

Na koncu naših razmotrivanj o izvenalpskem planinskem gospodarstvu smo. Našli smo znamenja, ki na nedvomen način pričajo, da je bilo planin nekdanj na Slovenskem mnogo več nego dandanes, pa da so bile tudi v sredogorju ter po hribovju in celo v zelo nizkih legah. Narodne pesmi, ki pojejo o življenju na planinah, potem-takem ni treba, da bi bile nastajale samo v alpskih predelih, temveč so mogle nastati tudi v osrednjih pokrajinah slovenske zemlje. Če

je bilo v Posavskem hribovju, pa ob Poljanski dolini, okrog Vrhnike in še marsikje tako obilo planin v vrhovju zmernih višin, zakaj ne bi računali, da so morebiti tu nekje prvi zapeli pesem »Na planincih sončece sije...« Na takšna pojmovanja nastanka narodnih pesmi o planinah nas navajajo tudi druge podobne, na primer: »Na planincih lušno biti, tam je dosti mleka piti, pastirc pa prav: Juhe, juhe, na planincih lušno je! — Na planincih sonce sije, po dolincih megla krije...« Štrekelj ima to pesem zapisano v glavnem iz okolice Ljubljane (Slov. nar. pesmi, 14, str. 239), a v pesmi poudarjeno nasprotje med dolinsko meglo ter višavskim soncem nam dela verjetno domnevo, da je zares tam nekje tudi nastala. — Tudi stilizacija tretje planinske pesmi: »Pa sem hodil po planincih, po zelenih košenincih...« se prav dobro ujema z našo karakteristiko izvenalpskih nekdanjih planin. Pri tem pa moramo za trdno jemati v poštev, da smo našli samo del, morebiti manjši del tistih gora, hribov in sploh krajev, ki so nekdanj služili za planine. Najbrž je še mnogo krajev skritih za drugimi imeni, ki nimajo že na prvi pogled vidne toponomastične genetične zveze z nekdanjimi planinami. Saj tudi dandanes v visokih Alpah naletimo na imena planin, ki nimajo ničesar planinskega na sebi, postavimo: Klek, Lipanca, Vodice, Predolina, Dol, Laz, Blato, Javornik, Kofce itd. itd. Koliko je še imen po naših hribih, ki so morebiti nekdanj pomenila planine, pa jih more kot planine nekdanjih časov razodeti šele skrbna, drobna raziskava človeka, ki pozna do kraja natančno krajevne razmere iz sedanjosti in preteklosti. Zato more biti naša razprava šele pobuda za nadaljnje proučevanje.

Pri tem je ena prvih stvari potreba, da bi vsaj nekaj natančnejšega dognali o vsebini teh naših izvenalpskih planin. Na prvi pogled je očitno, da docela enake alpskim planinam niso bile, zlasti pa ne visokim planinam. Podoba je, da so bile te izvenalpske planine najbolj slične običajnim, toda zelo oddaljenim pašnikom, tako oddaljenim, da jih ni bilo mogoče popasti od doma. Končno bi mogli na isti način opredeliti tudi visokogorske alpske planine, vendar je tehtna razlika v dimenzijah oddaljenosti, planinskih gospodarskih obratov, naselij itd. Tako vsaj naj nakazujejo razlike pičli vpogledi v strukturo pašne v izvenalpskih planinah, kakor nam jih razodevajo do sedaj dosegljivi zgodovinski viri, na primer za Ljubljansko Barje, za notranjske visoke planote in dosedanja dognanja o primorskem planinskem gospodarjenju. Paša na višavah in po jugozahodnih pobočjih notranjskih planot, Snežnika, Nanosa in Čavna nas najbolj spominja na alpske planine, kakor jih imamo še dandanes na južnem robu Julijskih Alp nad Selško dolino, od Dražgoš pa do Sorice: Planine so tu tik nad vasmi, v majhni oddaljenosti in zelo zmernih višinah, tako da se marsikje pastirji čez noč vračajo domov in da je sploh občevanje med planino in domom mnogo tesnejše, skorajda vsakodnevno. Zelo podobno je bilo gospodarsko razmerje med Tuhinjsko dolino ter njenimi planinami, ki so jih

imele tuhimjske vasi v južnih pobočjih ter višavah na Menini, pa so jih že zgodaj spremenili, ko so razdelili pašno srenjo (1; 2). Končno so v podobnem razmerju tudi senošetne planine v Bohinju ter v ostalih Julijskih Alpah; tudi ob njih imamo občutek samo nekoliko bolj oddaljenih pašnikov, seveda kombiniranih s košnjo v teh vsaj do neke mere gojenih košenicah. Vsekakor nam je potrebna najprej ravno ta osvetlitev gospodarske vsebine izvenalpskih planin, ki upamo, da bo mogoča bodisi iz drobnih dognanj na terenu samem, iz raziskave nekdanjih posestnih razmerij, iz tradicije, ki se o vsem tem po navadi med ljudmi drži jako dolgo, iz zemljiških imen v drobnem ter podobnih dokumentarnih sledov nekdanjega gospodarjenja, kakor seveda zlasti tudi iz zgodovinskih virov.

Osvetlitev gospodarske vsebine nekdanjih izvenalpskih planin mora seveda vključevati tudi osrednje vprašanje glede sestave živine, ki so jo pasli na teh planinah. Krajevna imena so nam tudi v tem pogledu marsikaj nakazala in tudi zgodovinski viri, kjer so se nam razodeli vsaj nekoliko, so potrdili, da so v izvenalpskih planinah pasli tako rekoč vse vrste živine, od konj in volov ter molznih krav pa do drobnice, nemara so imeli marsikje v višavah tudi sirarja-pastirja. Saj vidimo, da so na planotah ob Primorju celo prašiče v velikem gonili na pašo na hrastov in zlasti bukov žir. Ker pa so v onih časih redili neprimerno več ovac, je razumljivo, da so imele v planinski paši posebno velik delež. Prav posebno velja to za Primorje, kjer so selitve planinske pašne živine zavzemale neprimerno večje dimenzije. Tu imamo zopet veliko podobnost z alpskimi planinami, samo da pastirske in živinske selitve niso šle v vertikalo, temveč v horizontalo.

Marsikaj o nekdanjih izvenalpskih planinah je treba še dognati. Morebiti so marsikje okrog nekdanjih planin, recimo, sedanjih gorá Planina, Mrzla Planina itd. še ohranjene stare posestne razmere, sledovi nekdanjih gospodarskih vezav med planino in vasmí; najti jih je mogoče le ob studiju katastrskih map ter zapiskov in ob drobnem poznavanju lokalnih posestnih ter zemljiškosgospodarskih razmer. Takšne drobne proučitve pa se morejo s pridom naslanjati tudi na drobne raziskave zgodovinskih virov, starih urbarjev in listin, ki morebiti do sedaj še niso bile vzete v pretres v dovolj drobni osvetlitvi. Obe metodi se moreta medsebojno izvrstno dopolnjevati.

Nadaljnje proučevanje v naznačeni smeri nam more odkriti interesantne stvari iz razvoja našega gospodarstva, iz zgodovine gospodarskega udejstvovanja na naši zemlji, iz naše domače ljudske zgodovine. Morebiti se pri tem dožene še marsikaj novega, do sedaj neznanega iz naše preteklosti, morebiti tudi kaj takega, kar bi bilo koristno za naše gospodarjenje v bodoče. Mi večkrat izrečemo ali zapišemo, kako je naša zemlja spričo prevladujočega hribovitega in goratega reliefa mnogo bolj prikladna za živinorejo, nego za poljedelstvo; morebiti bi mogli ob sledeh za starim planšarstvom

naleteti na koristne nauke, veljavne za bodoče, v smislu racionalne izrabe višav po hribovju in gorah centralnih ter dinarskih področij Slovenije, za nova živinorejska planinska ter sirarska gospodarstva. Morebiti se nam bo pri tem razodelo, da bo kazalo vasice in kmetije, ki so se razvile v visokih legah, pa so v njih za poljedelstvo pač preslabi prirodni pogoji, preurediti za živinorejo, z opustitvijo poljedelskega obratovanja in prenosa težišča na živinorejsko, pa na mlečno in sirarsko proizvodnjo. Pri tem se nam bo nemara pokazalo, da marsikatera vasica z imenom Planina priča o pogreški v usmeritvi nekdanjega gospodarstva in nakazuje potrebo po novi preusmeritvi. Naučili smo se na naše gospodarstvo gledati z dinamičnega vidika; oblike, ki jih je zatekel naš čas, so bile tako rekoč trenutna stopnja ali faza v razvoju, pa nič stacionarnega, čeprav se nam je večkrat zdelo tako. S tega vidika je vedno koristno, pregle-dotovati tudi razvojne oblike preteklega gospodarstva.

Nadaljnja osvetlitev nekdanjih planin ter izvenalpskega planinskega gospodarstva pa bo pomenila tudi zelo važno obogatitev našega znanja o poteku kulture in poselitve. Ker je izven vsakega dvoma da se je kmetijstvo sprva zelo naslanjalo na živinorejo, a živinoreja se je uveljavljala v glavnem v pašnem gospodarjenju, se nam pokaže kot ob sebi umljivo, da so si nekdanji kmetje uredili pašo, kjerkoli je bila mogoča, bodi v bližini, bodi bolj daleč vstran od stalnih naselij, in sicer tako po ravnem kot po hribovih in gorah ter v najvišjem gorovju. Potemtakem se zdi, da so naše nekdanje izvenalpske planine prav tako kot so danes dedovane planine v Alpah izraz prvotnega ekstenzivnega gospodarjenja, torej sledovi zelo starih oblik kulture. Z zgoščanjem naseljevanja so morali marsikateri od prvotnih planin opustiti ter jih prepustiti, kjer so bile v ustreznih geomorfoloških ter klimatskih pogojih, za njive in za stalno naselitev. Vzporedno s tem je šlo nemara uveljavljanje košnje in izkoriščanje planinskih trat za napravljanje sena, v smislu oskrbe za zimo. Podoba je, da so pri vsem tem razvoju le malo prvotnih planin docela opustili ter jih znova prepustili gozdni vegetaciji, dasi je res, da imamo na nekaterih krajih ugotovljene tudi takšne primere. Očitno so imele pri takšnih različnih tipih ekonomskega razvoja veliko, če ne poglavitno besedo fevdalnoposestne razmere, torej faktor iz družbenega področja. Vsekakor pa nam bo proučevanje nekdanjih izvenalpskih planin na Slovenskem prineslo še marsikakšno dognanje za potek kulture in poselitve.

LES ALPAGES EN SLOVÉNIE EN DEHORS DES ALPES

Résumé

En Slovénie, le toponyme ou le nom de montagne «Planina» (= alpe) est assez fréquent dans les régions qui n'appartiennent pas aux Alpes proprement dites; on le rencontre souvent dans les montagnes d'altitude moyenne ainsi que dans les contrées montueuses et même dans les plaines. L'auteur a rassemblé tous les toponymes à base du terme «planina» ainsi que ceux qui évoquent le bétail (p. ex. Ovčji hrib, Volar, Jarčja dolina) et les installations alpestres (p. ex. Staje, Hlevišče, Hlevni hrib, etc.), et que l'on peut trouver souvent à proximité des localités au nom de Planina. Ayant analysé leur situation topographique et leurs conditions naturelles, il est arrivé à la conclusion que ces toponymes désignaient les endroits où s'étaient trouvés jadis des alpages. Cette interprétation trouve une preuve d'appui dans le fait que les cadastres et les documents anciens donnent à ces lieux le nom des «alpes» ou bien «alben». Les habitations qui se trouvent de nos jours à l'emplacement de ces «alpes» anciennes, sont toutes d'origine assez récente, datant tout au plus du début du 16e siècle; dans la plupart des cas, elles appartiennent au type de l'habitat dispersé ou à celui de la ferme isolée. Pour certains de ces hameaux ou fermes, les cadastres attestent une date de colonisation très récente.

Ces constatations sont d'une grande importance pour l'histoire de la colonisation et de la mise en culture, puisqu'elles apportent la preuve qu'il y a eu en Slovénie, aux siècles passés et en tout cas au moyen âge, des alpages aussi dans les régions relativement basses, n'appartenant pas aux Alpes, et qui étaient alors encore peu peuplées. Ces pâturages où l'on menait le bétail en été pour quelques semaines ou quelques mois, se trouvaient au milieu de grandes forêts, sur des essarts transformés en prairies. Ce sont peut-être ces pâturages qui ont substitué au sens géographique du terme «planina» un autre sens, celui-ci économique. Dans ces régions-là, la transhumance se faisait plutôt en sens horizontal, tandis que dans les Alpes, les troupeaux quittaient en été la vallée pour monter sur les pâturages de hautes altitudes. Lorsque l'économie pastorale eut évolué, on faisait sur ces alpages aussi la fenaison et on transportait la provision de foin pour l'hiver dans la vallée. Plus tard, si le terrain s'y prêtait, on y aménagea même des champs, et en fin de compte on y éleva des habitations permanentes. Les détails de cette économie alpestre dans les régions relativement basses nécessiteront cependant encore bien des recherches. Notons toutefois que cette économie qui, par certains côtés, ne différait pas beaucoup du pâturage habituel à proximité des habitations, présentait quelques traits caractéristiques de l'économie alpestre, dont surtout les longs séjours des troupeaux et des pâtres sur les alpages.

Aux siècles passés, le Littoral slovène possédait lui aussi de nombreux alpages qui différaient cependant du type alpin par leurs méthodes d'exploitation, ce qui s'explique par le caractère méditerranéen de leur climat. L'auteur a pu constater que le Littoral aussi connaissait les grandes transhumances, surtout celles des moutons, mais aussi d'autre bétail. Les routes que suivaient les troupeaux menaient des contrées basses du Karst, de la vallée de Vipava et de la côte triestine et istrienne, vers les hauts plateaux dinariques du Snežnik, du Nanos et du Trnovo, à savoir du Littoral où la chaleur d'été dessèche les herbages, vers les plateaux dinariques dont les altitudes varient entre 800 m et 1200—1300 m (les sommets les plus élevés y ont 1495 m et 1796 m). En automne, les troupeaux, surtout les moutons, descendaient vers les régions chaudes aux environs de Trst, de Gorica et en Istrie, pour y passer l'hiver. Le Littoral slovène connaissait alors les avantages d'un voisinage immédiat d'une région méditerranéenne ver-

doyante et chaude en hiver, et brûlante et trop sèche en été, avec les hauts plateaux dinariques, frais et humides en été, ce qui leur donnait des herbages gras et succulents. Dans ce point-là, le Littoral slovène ressemble beaucoup à la côte orientale, balkanique, de l'Adriatique. Sur le Snežnik, le Nanos et le Trnovo, quelques-uns de ces alpages anciens se sont conservés jusqu'à nos jours et on y transhume toujours le bétail des régions proches et aussi plus éloignées du Littoral slovène. Dans certains autres, on ne fait plus que couper le foin, il y en a cependant aussi qui ont été colonisés de manière permanente; l'habitat y est dispersé. En ce qui concerne la terminologie alpestre, notons le fait intéressant que le Littoral employait, outre le terme «planina» que l'on rencontre surtout dans les toponymes des régions limitrophes, aussi le terme «gora» (= montagne) qui désignait lui aussi un pâturage de montagne. C'est pourquoi ce terme entre souvent dans la composition des noms des agglomérations, des lieux-dits et des sommets de cette région.

LITERATURA

1. Anton Melik, Planine v Julijskih Alpah. Slov. akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana 1950.
2. Ed. Čerček, Planine v južnih Kamniških Alpah. Geogr. Vestnik XX/XXI. Ljubljana 1949.
3. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev II.
4. Pavle Blaznik, Kolonizacija Selške doline. Ljubljana 1928.
5. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja. Slovenska Matica. Ljubljana 1955.
6. Milko Kos, Urbarji Slovenskega Primorja I. Slov. Akad. znanosti in umetnosti. Ljubljana 1948.
7. Milko Kos, Urbarji Slovenskega Primorja II. Slov. Akad. znanosti in umetnosti. Ljubljana 1954.
8. Anton Melik, Slovenski alpski svet. Slovenija II, 1. Ljubljana 1954.
9. Anton Melik, Morfologija in gospodarska izraba tal v Bohinju. Geogr. Vestnik III. Ljubljana 1927.
10. Rado Bednarik, Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi. Gorica 1932.
11. Kočevski zbornik. Ljubljana 1939.
12. Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdelali učitelji v okraji. V Postojni 1889.
13. Koprivnik Janez, Pohorje. Maribor 1923.
14. A. Gstirner, Die Schwaighöfe im ehemaligen Herzogtume Steiermark. Zeitschrift d. Hist. Ver. Steiermark. Graz 1937.
15. H. Tuma, Naše planine. Jadranski almanah za leto 1924. Trst-Gorica.
16. Anton Melik, Kolonizacija Ljubljanskega barja. Ljubljana 1926.
17. Anton Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem. Slov. Akad. znanosti in umetnosti. Ljubljana 1946.
18. Vladimir Leban, Nanos. Gospodarska povezava s sosedsstvom. Geografski Vestnik XXII. Ljubljana 1950.
19. Igor Vrišer, Goriška Brda. Gospodarska geografija. Geografski Zbornik II. Ljubljana 1954.
20. Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega.
21. Philippe Arbos, La vie pastorale dans les Alpes Françaises. Etude de Géographie Humaine. Grenoble 1922.
22. Alfonz Pirc, Gospodarski pojem planine v Sloveniji. Geografski Vestnik XXVI. Ljubljana 1954.